

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

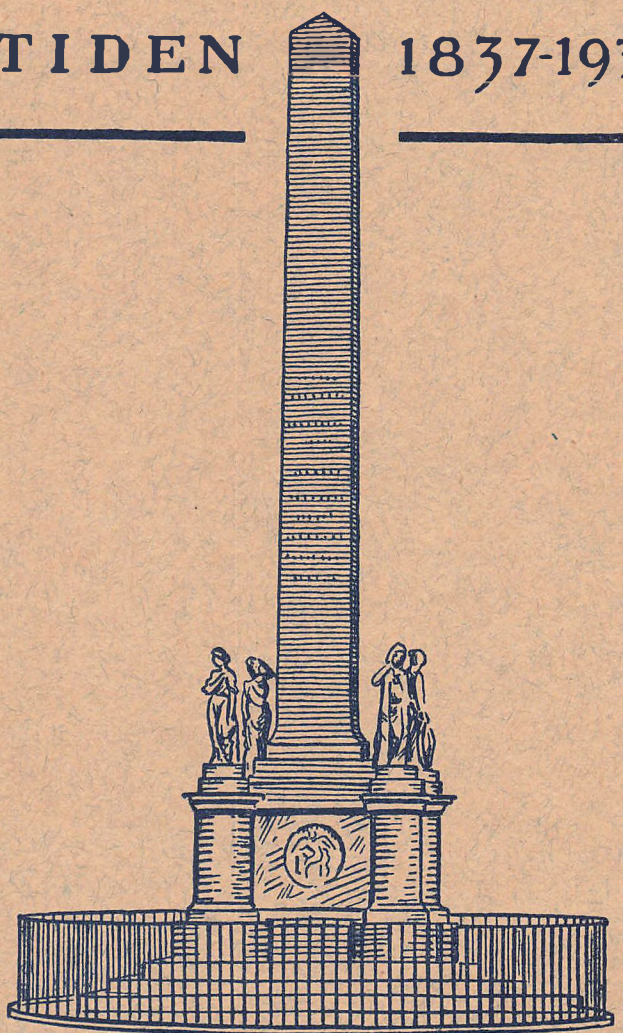
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

Hefte Nr. 2

RHISTORISK

lige Handlinger, men der gennemførtes kun en saadan Frihed ved Konfirmationer.

Af den »gudelige« Vækkelse udvikledes under grundtvigsk Paavirkning en maalbevidst kirkelig Frihedsbevægelse, der i Begyndelsen intet havde at gøre med politisk Liberalisme. Grundtvig og Lindberg mødtes med den jævne Bonde P. Larsen Skræppenborg i den Tanke, at Enevælden helst burde bevares. Grundtvig saa i Ordningen med raadgivende Stænderforsamlinger Idealet for en dansk Forfatning (»Kongehaand og Folkestemme — begge stærke, begge fri«); Lindberg søgte fra 1840 ligefrem at oparbejde en konservativ politisk Bevægelse, der dog ikke fik større Betydning, men altsaa egentlig var den første politiske Grundtvigianisme.

Den folkelige religiøse Bevægelse i første Halvdel af det 19. Aarhundrede bliver ikke direkte nogen Indledning til Venstrebevægelsen i Aarhundredets sidste Halvdel, men tjente dog til at forberede den ved at fremme aandeligt Liv i den jævne Landbefolkning, ved at udløse Menigmands Trang til Selvstændighed overfor en Embedsklasse og ved at rejse de kirkelige Frihedskrav.

Mere direkte er Spiren til det senere Venstre at søge i Fyrrernes Bondebevægelse.

7. BONDEVÆGELSEN

Som før omtalt sad der i Stænderforsamlingerne ikke faa Bønder, og der forhandledes vigtige Spørgsmaal vedrørende Bondestandens Samfundsstilling. Det største af alle disse Spørgsmaal drejede sig om det Fæstevæsen, der endnu bestod som Besiddelsesformen for over en Tredjedel af Landets Bondejord. Mest betød Fæstevæsenet i Østifterne, hvor over Halvdelen af alle Bøndergaarde endnu var Fæstegaarde, og Fæsteramtet frem for alle var Holbæk Amt, hvor næsten 80 % af Gaardmændene maatte nøjes med denne Besiddelsesform. Det er da ikke underligt, at det var Stænderforsamlingen i Roskilde, der særlig diskuterede Fæstespørgsmaalet, og at det var fra Holbæk Amt, man særlig kom til at høre om Misfornøjelse blandt Fæstebønder.

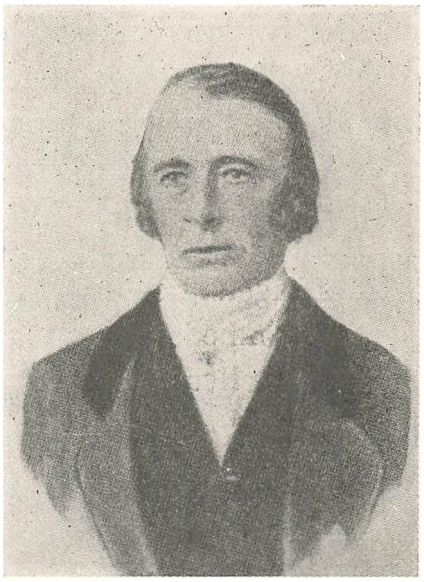
Trods alle Reformer frembød Fæstet stadig meget betydelige Mangler som Besiddelsesform, ganske særlig, at der endnu ikke tilkom Fæsteren eller hans Familie nogen Erstatning for de Forbedringer i Gaardens Jord eller Bygninger, som var gennemført ved hans Arbejde eller Kapital, men som han ikke selv naaede at høste det fulde Udbytte af. Heller ikke skulde der af »Herska-

bet« tilbagebetales noget af den »Indfæstning«, der kunde kræves ved Tiltrædelse af Fæste, selvom Fæsteren døde flere Aar, før man ellers normalt kunde have regnet med Fæsteforholdets Ophør. Paa den anden Side havde en Godsejer let ved at føle sig tilsidesat og forurettet ved den gældende Fæstelovgivning: han var sine Fæstegaardes »Ejer« og kunde dog ikke gøre ved dem, hvad han vilde, hverken nedlægge dem eller bortfæste dem i anden Form end paa Livstid (eller mindst 50 Aar).

Allerede da den første Stænderforsamling i Roskilde 1835—36 havde Lejlighed til at drøfte visse Ændringer i Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster, viste det sig meget tydeligt, hvor forskelligartede Synspunkter man var tilbøjelig til at anlægge fra de to Sider, og mere og mere skulde det i følgende Aar fremtræde, at saasnart Talen var om det utidssvarende Fæstevæsens Afskaffelse, meldte der sig uundgaaeligt dobbelte Tendenser, der fandt Udtryk i dels et Godsejer-, dels et Bondeprogram overfor denne Sag. Det blev Godsejerprogrammet, at enhver Godsejer efterhaanden skulde opnaa lige saa fri Raadighed over sit Fæstegods, som han havde over sin Hovedgaard. Modsat blev det Bondeprogrammet, at det var Fæsteren, der burde have sin Gaard overdraget til fri Besiddelse. Det sidste vilde svare bedst til den bondebeskyttende Politik, der tidligere var fulgt fra Regeringens Side, men Godsejernes Krav var egentlig mest overensstemmende med den socialøkonomiske Tidsaand, der satte Præg paa Stænderforsamlingerne. Som ovenfor omtalt var denne Aand i temmelig yderliggaaende Grad liberalistisk; man var blevet mere ængstelig for Statsmagtens Indgriben i private Ejendomsforhold, og en kraftig Indgriben af denne Art maatte forudsættes, hvis det skulde lykkes at føre alt Fæstegods over i Bøndernes Selveje, medens det kunde opfattes blot som en Løsning af gamle Baand, hvis man lod Godsejerne faa frie Hænder over det.

Ved en Fest paa Bellevue i Anledning af Stavnsbaandsløsningens Halvtredsaarsjubilæum 20. Juni 1838 talte den unge Orla Lehmann om det betydningsfulde i, at hver Gaardmand og Husmand blev Ejer af det Sted og den Jord, de beboede og dyrkede; han krævede en Tvangsafløsning af Fæstevæsenet ud fra den Betragtning, at alt Bøndergods ret beset ejedes af Bondestanden som saadan, fordi den i Kraft af de gældende Love, der tvang Herremænd til at opretholde deres Fæstegaarde, i Virkeligheden var henlagt til Brug for Bønder. Ved samme Møde talte den ældre liberale Politiker T. Al-

green-Ussing om, at nu var Tiden inde til at løse Bondestandens aandelige Stavnsbaand og komme bort fra det Forhold, at de andre Stænder skulde se denne Stand over Hovedet, saaledes at endog »den stumpskødede Skriverdreng« fandt sig berettiget til uden videre at sige »du« til enhver Bondemand, men selv ventede et »De« til Gengæld. Der var her af to københavnske Liberale peget paa to Sider af denne Bondesag, der laa for og snart skulde afføde en Bondebevægelse: det gjaldt om at frigøre en Del af Bønderne, nemlig Fæsterne, rent økonomisk, og det gjaldt om at hæve hele Standen menneskeligt og borgerligt i Forhold til andre Samfundsklasser.

Skolelærer Rasmus Sørensen.

I Lovgivningen var endnu bevaret et vist Skel mellem de bondefødte paa den ene og alle andre paa den anden Side, nemlig det, der laa i, at Værnepligten ikke var almindelig, men alene paahvilede unge Mænd, der efter deres Herkomst kunde henregnes til Bondestanden (Gaardmands- og Husmandssønner). Spørgsmaalet om Indførelse af almindelig Værnepligt blev ført frem i Stænderforsamlingerne, men ikke bragt til Løsning før 1848, og det fik derfor sin Plads i Fyrrernes Bondeagitation ved Siden af de egentlige landbopolitiske Spørgsmaal, deriblandt Kravet om Ophævelsen af den Forskel, der hidtil havde bestaaet i Beskatning mellem privilegeret og uprivilegeret Hartkorn (en Forskel, der vel iøvrig maa antages at være blevet praktisk udlignet gennem Ejendomspriserne).

Landkommunalordningen af 1841 fik mere Betydning for direkte at vække Bondestandens Sans for offentlige Anliggender end selve Stænderforfatningen. Rundt om gav det nye kommunale Selvstyre Anledning til Foreningsdannelser under Navn af Sogneforstanderforeninger, Landkommunalforeninger, Landboforeninger. I disse Foreninger drøftedes ikke blot kommunale Spørgsmaal, men Bondestandens Interesser i det hele. En vis Tilknytning til det ny Kommunalliv havde ogsaa Bladet »Almuevennen«, der fra 1842 udkom i København under Redaktion af den tidligere Skomager i Slagelse J. A. Hansen og Skolelærer i Venslev ved Fuglebjerg Rasmus Sørensen. Dette Blad fremtraadte som politisk Organ for den store Landbefolkning, og ganske særlig tog det sig paa at belyse

Forholdet mellem Herremænd og Fæstebønder — tit i meget bitter og skarp Form. J. A. Hansen, der allerede fra 1843 blev Eneredaktør, søgte ogsaa at vække Forstaaelse hos sine Læsere for de nye forfatningspolitiske og nationale Krav, og han blev saaledes en Brobygger mellem den politiske Liberalisme og Bondestanden.

Rs. Sørensen var en noget urolig, men idealistisk og religiøs Natur, fyldt med Iver for at forbedre Verden. Han viede sig fra 1844 til mundtlig Agitation blandt Bønderne, og hans Medhjælper blev her den begavede Husmand Peder Hansen fra Lundby ved Præstø, der virkede paa Sjælland og Falster, medens Sørensen selv vandrede hele Landet rundt som Agitator. De agiterede i Fællesskab for at faa indsendt Adresser til Stænderforsamlingerne om fire af Rs. Sørensen formulerede Hovedkrav: 1) Ophævelsen af Uligheden i Beskatning af Hartkorn, 2) Tvangsafløsning af Fæstevæsenet, 3) Tiendebyrdernes Forvandling til en fast Pengeafgift, 4) Indførelse af almindelig Værnepligt. I P. Hansens Agitation var til Tider fremtraadt en vis særlig Interesse for hans nærmeste Standsfæller, Husmændene; men det var dog faktisk Gaardmændene, han særlig henvendte sig til. Husmandsklassen var vokset stærkt i Tal siden de store Landboreformer, men den var endnu ikke naaet til virkelig at gøre sig gældende. Dens Kaar var temmelig fortrykte, og det havde sine mindre heldige Følger, at der ikke gjaldt nogen Fæstetvang for Huse, saaledes at Ejeren af et Hus kunde leje det ud paa Opsigelse (og ikke behøvede at bortfæste det paa Livstid), og at der ikke, som for Fæstegaardenes Vedkommende, var nogen statsreguleret Grænse for det Pligtarbejde, man havde Ret til at betinge sig af en Fæste- og Lejehusmand.

Naar Husmandens Kaar var til Drøftelse i Stænderforsamlingerne, ytrede sig her i en særlig Grad de Betænkeligheder, man ud fra den herskende Tidsaand følte overfor socialpolitiske Foranstaltninger. 1842 rejstes dog fra Roskilde Stænder et Krav om Undersøgelse af Husmændenes Kaar, og som Følge heraf fik Stænderforsamlingerne 1846 forelagt et Udkast til visse Reformer (der dog først skulde blive til Alvor efter det politiske Gennembrud 1848). Mere bevæget end disse Debatter om Husmandsforhold var »det store Slag«, der 1844 udkæmpedes i Roskilde Stænderforsamling med Anledning i de indsendte Rs. Sørensenske Adresser. To Bonderepræsentanter der ikke tilhørte Bondestanden, J. Chr. Drewsen og Balthazar Christensen, stillede Forslag om, at der skulde nedsættes en ny Landbokommission til at forberede Bondestandens »fuldstændige Frigørelse«, men det blev forkastet, og samme Skæbne havde

et Forslag af Orla Lehmann om en Kommission til Overvejelse af, hvorledes Fæstegodsets Overgang til Selveje kunde finde Sted uden Krænkelse af bestaaende Rettigheder. Man var alt for konservativt angst for at røre ved »bestaaende Rettigheder«, og Tanken om, at nogle Agitatorer nu syntes i Færd med at forsøge det, vakte Forfærdelse. A. S. Ørsted talte med Harme om »de fule Folkeforførere«, der havde begyndt at virke i Bondestanden. Mellem Godsejerne og de bondevenlige Talere kom det til skarpt Sammenstød, Drewsen erklærede, at han havde »løbet Spidsrod« for Godsejerne. Lige siden de første Stænderforsamlinger i 1838 havde Drewsen staaet som Forkæmper i Roskilde for Bondestandens Interesser. Han var en af sin Tids mest virksomme Mænd indenfor det praktiske Liv, Foregangsmand i baade Industrien (Papirfabriken Strandmøllen ved Bellevue) og Landbruget (som Besidder af Mønsterbedrifter og skriftlig Agitator for bedre Metoder). Han var en ivrig Liberal, men for den begyndende Bondebevægelse i Fyrrerne fik han ikke den samme Betydning som Balth. Christensen, der var en yngre Sagfører med gode organisatoriske Evner.

Det Røre, der var vakt ved Rs. Sørensens og P. Hansens mundtlige samt »Almuevennen«s skriftlige Virksomhed, ytrede sig med særlig Styrke i Holbæk Amt; et Sogn, der gik i Spidsen, var Kundby Sogn. Det var Jens Gregersen fra Kundby, der engang til Drewsen sagde disse Ord, som denne atter citerede i Roskilde Stænder 1844: »Ja, Hr. Kammerraad, gøres der ikke noget for Bondestanden, saa frygter jeg for, at Postelinet vil blive slaaet itu«. Baggrunden for den Bevægelse, der kommer igang, og for de Krav, der stilles, er de opadgaaende økonomiske Konjunkturer, der indgyder Bondestanden som Helhed større Mod og mere Selvfølelse, men samtidig faar Fæsterne til at føle deres hele Stilling som mindre tilfredsstillende. Naar der blev stigende Anledning for Fæstegaardmanden til at lægge et Arbejde i Jorden, men samtidig for Godsejeren til at kræve en større Indfæstning af den tiltrædende Fæster, maatte det blive følt som mere utaaleligt, at den gamle Fæstelovgivning, som nævnt, ikke rummede nogen Regel om Erstatning til Fæsteren eller hans Arvinger ved Fæsteforholdets Ophør (»Fæstevæsenet var et Lotterispil«).

Det blev under de bevægede Stænderforhandlinger 1844 udtalt, at Husmand Peder Hansen ved sin Agitation »forstyrrede Godsejernes Nattero«; i den nærmest følgende Tid blev ogsaa Regeringen grebet af alvorlig Ængstelse. Efter Opfordring fra langelandske Bønder udarbejdede Rs. Sørensen

en stor Adresse til Kongen, hvori der blev udtrykt de samme Ønsker, som var blevet fremført overfor Roskilde Stænder, altsaa om almindelig Værnepligt, lige Hartkornsbeskatning, tvungen Fæsteafløsning, Tiendeafløsning. Ogsaa nu var P. Hansen hans Hjælper, men fra Regeringens Side begyndte man at lade Embedsmænd anstille Undersøgelser over, hvad de to Mænd havde for. Da der saa i det liberale Hovedstadsblad »Fædrelandet« fremkom Meddelelse om Uroligheder, der havde fundet Sted paa to Godser i Holbæk Amt (Aggersvold og Frydendal), fandt man det nødvendigt at slaa til, og 8. November 1845 udstedtes det saakaldte »Bondecirkulære« til Landets Amtmænd; det blev herved forbudt at holde offentlige Møder om Bondestandens Retsforhold undtagen med Politimesterens Tilladelse og for et Sogns egne Folk. Kort efter kom der en Deputation af Bønder til København for at overrække Kongen Rs. Sørensens store Adresse, der var blevet forsynet med 9000 Underskrifter. Deputationen fejredes af de københavnske Liberale ved et stort Festmaaltid paa Skydebanen, hvor Skolelærer Asmus Gleerup, Formand for Holbæk Amts Landkommunalforening, i en stor Tale forkyndte, at nu var det Bondestanden der rykkede frem: »Nu kommer Bonden . . . .« Ved sit Forbud naaede Regeringen blot at føre de interesserede og opvakte Bønder bort fra Tilslutningen til Enevælden og i Armene paa den liberale Retning. Den daværende Statsmagt var i Virkeligheden ikke stærk nok til at kvæle Ytringsfriheden. Bondecirkulæret kunde derfor ikke virke efter sin Hensigt, og 12. Maj 1846 blev det ophævet.

To Dage efter — 14. Maj 1846 — meddeltes det, at et »Bondevennernes Selskab« var stiftet med en Ledelse bestaaende af Kaptajn A. F. Tscherning som Formand, Drewsen, Balth. Christensen, Orla Lehmann, Etatsraad Povelsen, Gleerup, Jespersen til Grønnebjerggaard. Initiativet til Dannelsen af dette Selskab var udgaaet fra Gleerup som Formand for Holbæk Amts Landkommunalforening, og Programmet rummede følgende Hovedpunkter:

1) En bedre Undervisning af Bondestanden, 2) almindelig Værnepligt, 3) Afskaffelse af de Rester af Statsmyndighed (Indflydelse paa visse Embeders Besættelse m. m.), der endnu knyttede sig til private Godsers Besiddelse, 4) Næringsfrihed, 5) Forbedring af Husmandsklassens Kaar, 6) Fæsteforholdets Overgang til Selveje — som det hedder i selve Programudtalelsen, »den Sag, der maaske mere end nogen anden har givet Bondevennernes Selskab sin Tilblivelse«, »den nærmeste og vigtigste Genstand for Selskabets Virksomhed.«

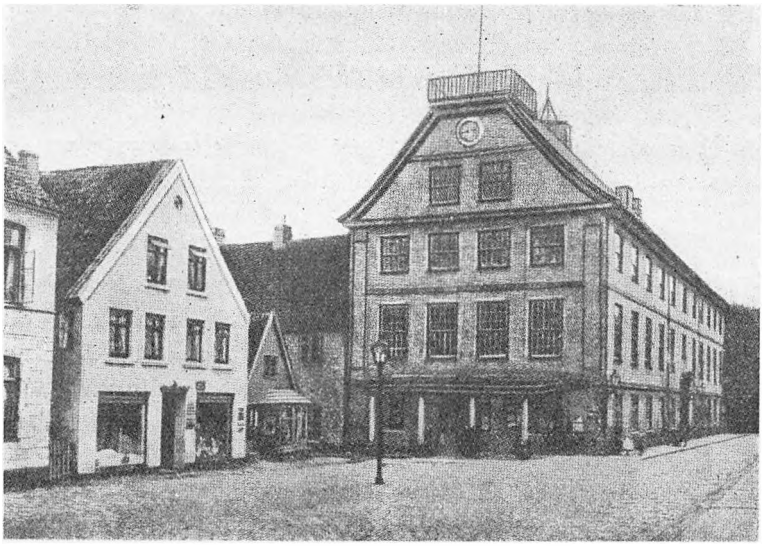
Ledelsens Sammensætning viser, hvorledes det er Mænd udenfor Bondestanden og af den almindelige liberale Retning, der gennem Dannelsen af dette Selskab har antaget sig Bondestandens Sag. Dog har man ikke fundet nogen Anledning til at sætte det liberale Forfatningskrav ind i Programmet. Det er den socialpolitiske Side af en fremskridtsvenlig dansk Liberalisme, vi finder udtrykt — og her ligger altsaa Udgangspunktet for den Venstrebevægelse, der allerede 1848 skulde udskille sig fra Nationalliberalismen med Bondevennernes Selskab som sin første egentlige Organisation.

8. DEN POLITISKE SITUATION LIGE FØR 1848

Allerede før 1848 havde den politiske Udvikling rokket saa stærkt ved det enevældige System, at det kun var et Spørgsmaal om Tid, hvornaar det maatte falde. Stænderforsamlingerne betød jo praktisk set en begyndende Afvikling af Systemet; men saaledes som Stemninger og Forhold i den følgende Tid havde udviklet sig, var man heller ikke inden for Regeringen i Tvivl om, at det var nødvendigt at gøre videre Skridt fremad og gaa over til virkeligt konstitutionelle Former for Landets Styrelse. Ved Indgangen til Aaret 1848 forelaa et af Christian VIII godkendt Udkast til Indkaldelse af Mænd, som skulde forhandle om en Forfatning, hvor Skattebevillingsret, Finanskontrol og besluttende Medvirken i Lovgivningen indgik som Rettigheder for Folkets Repræsentanter. Udkastet førte ikke før Christian VIII's Død til nogen færdig kongelig Beslutning, men blev ligesom hans politiske Testamente til Sønnen og Efterfølgeren Frederik VII.

Det enevældige Styre havde i hvert Fald ikke i de senere Tider gjort sig skyldigt i haarde Misgreb overfor Folket, og altsaa ikke af den Grund, men simpelthen i Kraft af en ny Tidsaand, der bredte sig over Europa, var den hurtig voksende liberale Bevægelse opstaaet, i Sammenhæng dermed ogsaa hidtil ukendte nationale Vanskeligheder ved at holde Danske og Tyske forenet indenfor den samme Stats Rammer. Regeringen vilde bøde paa det sidste ved 1846 at udstede et »aabent Brev« om, at Kongeriget og Hertugdømmerne med Hensyn til den fyrstelige Arvefølge udgjorde en uadskillelig Enhed, hvilket imidlertid blot førte til voldsomme Indsigelser fra baade de slesvigske og de holstenske Stænder, der protesterede mod at skulle »indlemmes« i Danmark og slet ikke mere vilde samarbejde med Regeringen. Det var iøjnefal-

dende klart, at den største Vanskelighed ved en fri Forfatnings Indførelse vilde blive Forholdet til Hertugdømmerne og særlig Spørgsmaalet om det af baade Danske og Tyskere beboede Slesvigs Stilling. Regeringen og ogsaa moderate liberale ønskede helst en Forfatning, der samlede Danmark og Hertugdømmerne saa meget som muligt i en Enhed; de mere radikalt og nationalt indstillede danske liberale ønskede uden Hensyn til den tyske Nationalitet i Sydslesvig en fælles fri Forfatning for Danmark og (omend med en vis

Raadhuset i Slesvig By, hvor Stænderne mødtes.

provinsiel Særstilling) Slesvig, men en i forfatningsmæssig Henseende klar Udskillelse af Holsten; endelig ønskede det slesvigholstenske Parti i Hertugdømmerne uden Hensyn til den danske Nationalitet i Nordslesvig, at Slesvig og Holsten skulde have en fælles Forfatning og blot ved Kongens Person være forbundet med Danmark. Orla Lehmann foreslog 1846 i Roskilde Stænder at kræve en fri Forfatning for Danmark til Ejderen, det første rent principielle og utilslørede Forslag om en fri Forfatning i Kongerigets Stænderforsamlinger; naar det afvistes af Forsamlingen, skyldtes det Hensyntagen til de vanskelige nationale Forhold, og det samme Hensyn gjorde, at Viborg Stænder, der 1846 dristede sig til at vedtage et direkte Krav om »tidssvarende statsretslige Institutioner«, dog formede Kravet i meget moderate og ubestemte Vendinger. Den fælles Modsætning til Slesvigholstenismen skabte lige til 1848 en vis Føling mellem Regeringen og den liberale Opposition, men dog

uden at der i Spørgsmaalet om Slesvig blev nogen Mulighed for at forsone den nationalliberale Retning med Regeringens »Helstatspolitik«.

Hvis ikke det slesvigske Spørgsmaal havde været, vilde der sandsynligvis allerede i Christian VIII's Tid være blevet gennemført en Udvidelse af Frederik VI's Stænderforfatning, men i saa Fald en moderat Udvidelse. Navnlig vilde der ikke være blevet Tale om at indføre almindelig Valgret, og det vilde heller ikke have været nødvendigt for at imødekomme den liberale Bevægelse. Man var fra liberal Side ikke tilfreds med, at alene Grundbesiddelse skulde betinge Valgret og Valgbarhed, men man fandt det paa den anden Side nærmest selvfølgeligt, at Valgret og Valgbarhed var begrænset ved en vis Skatteevne og Formuebesiddelse.

Den liberale Bevægelse før 1848 var ikke nogen dybtgaaende demokratisk Bevægelse, og historisk set er den, saavel i Kraft af sine nationale og politiske Idéer som ved at være væsentlig en Byborgerbevægelse, mere Indledningen til det senere Højre end til det senere Venstre. Skal vi i Udviklingen før 1848 — som det her har været Formaalet — fremhæve de Træk, der peger fremad mod det senere Venstre, kan vi dog naturligvis ikke gaa udenom den Retning, der først her i Landet rejste det Forfatningsideal, der senere skulde blive grebet og ført videre af de Mænd, som efter 1848 udformede den demokratiske Venstrepolitik. De særlige Forudsætninger for denne var skabt ved de Bevægelser, der allerede før 1848 gik dybere i Folkets Lag end den liberale Forfatningsbevægelse: den folkelige religiøse Bevægelse med dens Krav om større kirkelig Frihed og den af Liberalismens Mænd støttede Bondebevægelse, der krævede en Fortsættelse af Enevældens store Landboreformer i Retning af baade fuld økonomisk Frigørelse og fuld Ligestilling mellem Bondestanden og andre Samfundsklasser.

I Bondebevægelsen ligger den egentlige Indledning til det »bondevenlige« Venstre, der allerede i 1848 skulde fremtræde som en selvstændig politisk Retning.

LITTERATUR

Den her givne Oversigt knytter sig i det væsentlige til, hvad Forfatteren tidligere har offentliggjort af Stof og Synspunkter i følgende Bøger og Afhandlinger:

Dansk Jordpolitik 1757—1919 I, (1936).
De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—48, I—II. (1931—34).
Enevældens Afslutning, 1814—1848. (I Det danske Folks Historie VI, 1928).
Jordspørgsmaalet i Danmark for 100 Aar siden. (I »Dansk Udsyn«. 1923).
Fr. Jul. Kaas og A. S. Ørsted i 1826. (I »Historisk Tidsskrift«, 1930).
Bondecirkulæret af 8. November 1845 (Samme Tidsskrift, 1921).
Bidrag til Holbæk Amts Historie. (I »Fra Holbæk Amt«, 1923—24).

Der kan iøvrigt i al Almindelighed henvises til 4., 5. og 6. Bind af Danmarks Riges Historie, til 4. og 5. Bind af Det danske Folks Historie, og til følgende Skrifter vedrørende danske Forhold i første Halvdel af det 19. Aarhundrede:

Marcus Rubin: 1807—14. (1892) og: Frederik VI's Tid. (1895)
Holger Begtrup: Det danske Folks Historie i det 19. Aarh., I. (2. Udg. 1917)
Falbe Hansen: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne, I—II (1888—89, en fremragende Redegørelse for Stavnsbaandsløsningens og Landboreformernes Indflydelse paa Landbruget).
Fr. Nygård: Kristenliv i Danmark gennem 100 Aar. (1897)
L. Koch: Den danske Kirkes Historie 1801—17, (1877) og 1817—54. (1883)
P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede, I—VIII. (1909—22, Folkeudgave 1919)
Knud Fabricius: Sønderjyllands Historie, 1806—64. (1934—37)
J. P. Jensen: Asmund Gleerup. (1910)
Samme Forfatter: Sjællandske Bønder. (1919) og hans Afhandlinger i »Fra Holbæk Amt« III, V, VI, VII, VIII og IX.
P. Storgaard-Pedersen: Ole Christian Kirk. (1902)
Ludvig Schröder: Ole Peter Holm Larsen. (1875, om Peter Larsen Skræppenborg)

Fyldigere Litteraturhenvisninger findes i de nævnte Arbejder af Hans Jensen.

VENSTRES HISTORIE

1848—70

AF FRED. NØRGAARD

ANDET AFSNIT

FRA FREDERIK DEN SYVENDES TRONBESTIGELSE TIL GRUNDLOVENS GIVELSE

KONGESKIFTET 1848

DEN 20. Januar 1848 Kl. 10¼ om Aftenen lukkede Christian d. Ottende sine Øjne. Han havde et Par Uger forud paadraget sig en Forkølelse, som han ikke tog fornødent Hensyn til, og hurtigt blev hans Tilstand alvorlig. Til det sidste syslede hans Tanker med Forholdene i Sønderjylland. »Nu brister det derovre«, hørte man ham sige.

Alle i Hovedstaden vidste, at Kongen var syg til Døden. Paa Amalienborg Plads stod hin Aften store Menneskemasser og ventede i tavs Spænding paa Efterretninger fra Slottet. Snart spredtes Dødsbudskabet over hele Byen.

I et Digt, brugt ved Sørgehøjtiden i Vartov og andre Kirker, skriver Grundtvig, hvis trofaste Ven den afdøde Konge havde været:

Danmark paa din Vinterdag
sænk dit Hoved, sørg og klag!
Konge-Lyset er udslukket,
Konge-Øjet fast tillukket,
Konge-Hjertet, ak, det brast.

De mange Mennesker, som hin Vinteraften stod paa Amalienborg Plads og saa op mod Slottets Vinduer, modtog Dødsbudskabet med Bekymring i Sind. Utryg syntes Fremtiden at være. Ingen anede, at det Aar, der nylig var begyndt, skulde blive et af de mærkeligste Aar i Danmarks Historie, rigt paa Begivenheder, baade lyse og mørke.

»Kong Christian den Ottende er død, længe leve Frederik den Syvende!« Saadan lød det, da den nye Konge blev udraabt. Snart samlede Tankerne sig om ham og det, der skulde komme. Christian den Ottende havde ikke indfriet de Frihedsløfter, hans Fortid gav. Han havde i sin Tid, i 1814, givet Norge

en fri Forfatning. Men i Danmark raadede endnu Enevælden. Vilde den nye Konge bøje Øre til Kravet om en fri Forfatning?

Frederik den Syvende var 39 Aar gammel, da han besteg Danmarks Trone. Han var født 6. Oktober 1808, Søn af Prins Christian, senere Christian den Ottende, og Prinsesse Charlotte Frederikke af Mecklenborg-Schwerin. Hans Uddannnelse var mangelfuld, og Skylden derfor var i væsentlig Grad hans egen. Han var uden større boglig Kundskab. Han havde aldrig haft Stadighed eller Arbejdslyst til at beskæftige sig med Statssager. To Gange havde han været gift, men begge Ægteskaber var opløste. I flere Aar havde han staaet i Forbindelse med den tidligere Balletdanserinde Louise Rasmussen, en Kvinde af ringe Herkomst og daarligt Rygte. Der var da meget at optegne paa den nye Konges Minusside.

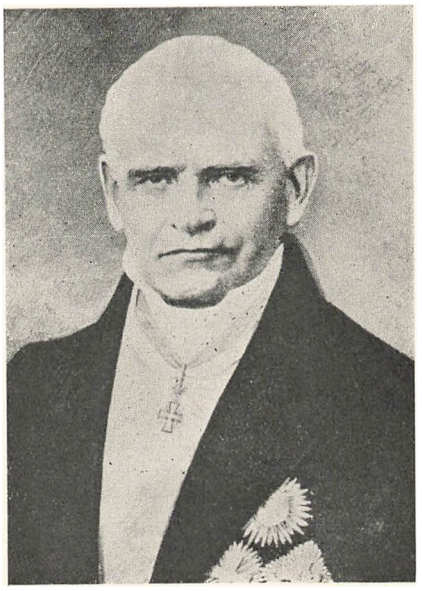
Frederik VII som Kronprins

Men alle og enhver vidste, at han var dansk og jævn i sin Færd, og hellere var han sammen med Bønder og Borgere end med Hoffolk og høje Embedsmænd. Det menige Folk saa hen til ham med Tillid og Forventning. »Vor folkelige Kronprins« havde været en ofte brugt Vending.

Sent om Eftermiddagen den 20. Januar forlod han sin Faders Dødsleje paa Amalienborg og kørte til sin Bopæl paa Christiansborg. Han led ved at se sin Faders Lidelser, og om faa Timer skulde han maaske bære Kronens Byrde. Alt dette bevægede ham saa stærkt, at det var pinligt baade for ham selv og Omgivelserne. Saa kørte han til Christiansborg. Her modtog han Dødsbudskabet Kl. 11.

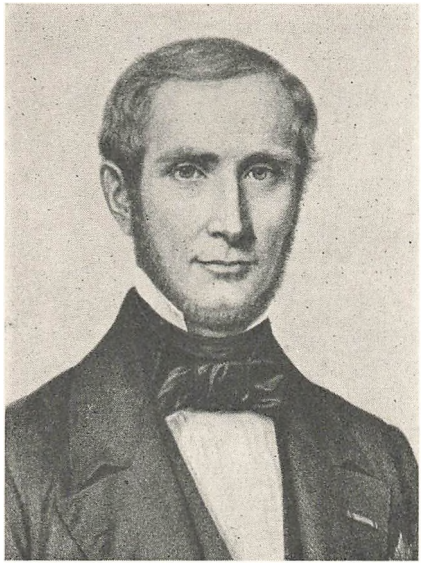
Christian den Ottende efterlod sig følgende Brev til sin Søn: »Da det staar i Guds Haand, om jeg rejser mig af denne Sygdom, saa anbefaler jeg Kronprinsen ved sin Regerings Tiltrædelse at tilsige det danske Folk og Hertugdømmerne en fælles konstitutionel Forfatning, som han forbeholder sig nærmere at give disse hans Arvelande. Jeg anbefaler Kronprinsen at høre gode Raad af fædrelandsksindede Mænd, fra Hertugdømmerne nævner jeg Gehejmestatsminister Criminil og Grev C. Moltke«.

Dette Brev modtog Frederik den Syvende samtidig med Dødsbudskabet. Et Statsraadsmøde blev afholdt, og her anmodede den nye Konge de gamle Ministre om at fortsætte. Desuden optog han i Statsraadet — følgende sin Faders Raad — Grev Carl Moltke og sin personlige Ven, Stiftamtmand Carl Emil Bardenfleth. Ministeriet bestod da af A. W. Moltke, Reventlow-Criminil, A. S. Ørsted, P. C. Stemann, Carl Moltke og Bardenfleth.

Carl Moltke

Den 28. Januar udsendtes en Kundgørelse om en ny Forfatning. Det var ikke en demokratisk, folkelig Forfatning, som det danske Folk her fik stillet i Udsigt. Men Kundgørelsen var dog et Brud med Enevælden, og det var et historisk Øjeblik, da Kongen i Statsraadet underskrev Kundgørelsen og dermed frasagde sig Enevoldsmagten. »Under dybeste Tavshed«, beretter P. G. Bang, »saa at Pennestrøget tydeligt kunde høres, tog Kongen Pennen, underskrev med fast Haand Reskriptet og dermed Enevoldsmagtens Afskaffelse. Alle rejste sig og udbragte for Kongen Ønsket om, at det nu foretagne vigtige Skridt maatte blive til Velsignelse for Fædrelandet«.

Carl Emil Bardenfleth

Forfatningsreskriptet af 28. Januar tilfredsstillede ikke til nogen Side, hverken til Højre eller Venstre. Det var ikke en fælles Stænderforsamling, Frihedens Venner ønskede, men en virkelig fri Forfatning. »Vi er rykkede et Skridt frem, men har langt til Maalet«, sagde man om Kundgørelsen af 28. Januar. Kundgørelsen frembragte en meget livlig offentlig Drøftelse. Professorerne H. N. Clausen og J. Fr. Schouw udsendte saaledes et Flyveskrift: »Ved Tronskiftet«, som blev spredt i flere Tusinde Eksemplarer. Men her skal navnlig dvæles ved den Indsats, som Bondevennerne, det senere Venstreparti, gjorde.

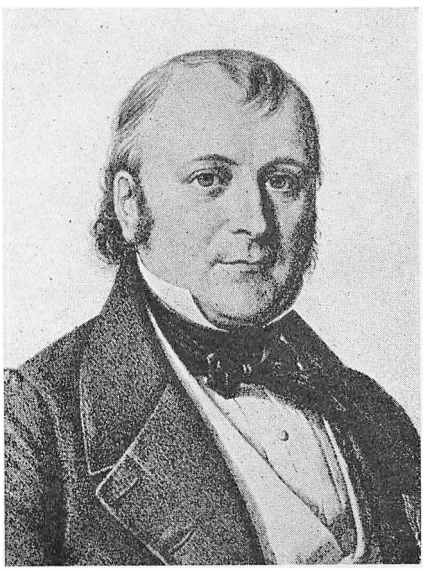

H. N. Clausen

Det er ikke, sagde det menige Folk, Kongens Ønske, der er udtrykt i Kundgørelsen, det er hans Raadgivere, der er Mestre for denne Krøbling af en Forfatning. Kongen kan vi stole paa. Faar han Lov til at raade, saa kan vi vente en virkelig fri Forfatning. Baade fra Land og By modtog Kongen Henvendelser, der krævede langt videregaaende Skridt end dem, der var bebudet i Januarkundgørelsen.

Allerede to Dage efter Frederik den Syvendes Tronbestigelse opfordrede »Bondevennernes Selskab«s Bestyrelse Selskabets Distriktsmænd til at arbejde for, at der indsendtes Adresser til Kongen. I disse Adresser skulde Kongen opfordres til at nedsætte en Kommission til at undersøge Landboforholdene og fremkomme med Forslag til Bondestandens Frigørelse. Denne Opfordring fra Selskabets Bestyrelse blev i stort Omfang efterfulgt.

Senere indbød fire ansete sjællandske Bønder, Jens Gregersen, Kundby, Lars Hækkerup, Vetterslev, Ole Jensen, Stiftsbjergby og Mikkel Rasmussen, Herlufmagle, til et Bondemøde i København d. 15. Februar. Henimod et Par Hundrede af de mest ansete Mænd fra forskellige Egne af Sjælland, enkelte ogsaa fra Fyn, Taasinge og Langeland, samledes om Formiddagen til Møde i den store Sal i »Vildmanden« paa Østergade. De medbragte Adresser med 7240 Underskrifter fra 89 Sogne. En Skuffelse for Mødets Deltagere var det, at Kongen ikke ønskede at modtage Deputationer, inden Christian den Ottendes Bisættelse havde fundet Sted.

J. Fr. Schouw

Men Mødet fik navnlig Betydning ved, at ogsaa Forfatningsspørgsmaalet blev drøftet. Dette skete baade i Formiddagsmødet og i et Møde om Aftenen samme Dag, til hvilket var indbudt Kaptain Tscherning, Prokurator Balthazar Christensen, Etatsraad Povelsen og

Gleerup, der var Medlemmer af »Bondevennernes Selskab«s Bestyrelse. Resultatet af Drøftelsen blev en Adresse om Forfatningsspørgsmaalet. Hovedpunkterne i den var følgende:

1) Almindelig Valgbarhed for enhver myndig og pletfri Mand.

2) Landet inddeles i passende Valgdistrikter efter Valgbekvemmelighed, Lokaliteter og Folkemængde og uden Hensyn til Stad og Land, Stand og Klasse.

3) Valgbestyrelsen berammer Valgmøder aldeles offentligt, under aaben Himmel, hvor da enhver som helst kan indfinde sig og stemme ved Haandsoprækning for en af de ved Distriktets stemmeberettigede Vælgere (se Punkt 6.) stillede og af Valgøvrigheden forud bekendtgjorte Kandidater.

4) Valgbestyrelsen erklærer da den, der har faaet flest Stemmer, for at være valgt.

5) Har Stemmerne ikke været saa afgjort overvejende for en af de opstillede Kandidater, fremfor de øvrige, saa at der aldeles ingen Tvivl kan finde Sted, og har navnlig en af de tilsidesatte Kandidater mindste Tvivl, om dog ikke han mulig kunde have haft flere Stemmer end den, Valgbestyrelsen erklærede sig for, saa foretages der et mundtligt Valg af de stemmeberettigede Vælgere.

6. Stemmeberettiget Vælger ved det mundtlige Valg bør enhver myndig (25 Aar gl.) og uplettet Mand være; men forsaavidt dette vil medføre overvejende praktiske Vanskeligheder, bør i al Fald enhver myndig og pletfri Mand i Distriktet, der enten bevislig ejer Ejendom af en Renteværdi af 10 Rdl. aarlig, eller en Bopæl, hvoraf svares mindst 10 Rigsdalers aarlig Leje, være stemmeberettiget. De øvrige myndige og pletfrie Mænd deltager indirekte i Valget saaledes, at et vist Antal vælger en Valgmand, som paa deres Vegne har Stemme ved det mundtlige Valg.

Den følgende Dag, Onsdag den 16., begav Bønderne sig til Christiansborg Slot for at overgive Adresserne til Kongens Kabinetssekretær, Kammerherre Tillisch, som efter Kongens Tilladelse modtog Adresserne »i et Gemak ved Siden af Allerhøjstsammes Værelser«. Kammerherrens Kulde over for Bønderne kom tydeligt til Orde, men de lod sig ikke forknytte. I Rækker paa 4 og 4 drog de til Kronprinsensgade, hvor de dels ved en Deputation, og dels fra selve Gaden hilste paa Kammerraad J. C. Drewsen, der ved Sygdom havde været hindret i at deltage i Gaarsdagens Møder. Fra et Vindue takkede han for den Hilsen, man havde bragt ham.

I Bøndernes Henvendelser til Kongen var baade sociale og politiske Krav.

Frederik VII

Helst vilde Bønderne have en kommende Forfatning bygget paa almindelig Valgret. Men betegnende er det, at de ikke helt tør tro paa dens fulde Sejr. De kunde jo ikke forudse, at de kommende Ugers stærke Bevægelser vilde give Kravet om almindelig Valgret en langt større Kraft, end det nu havde.

Men i Bøndernes politiske Krav hin Dag ligger i Spire, hvad der fuldt blev til Blomst i Junigrundloven, og deres sociale Krav peger hen mod de Landboreformer, som blev gennemført af den første Rigsdag efter Grundlovens Givelse.

I de følgende Uger vedblev der at indkomme Adresser. Fra Tusinder af Bønder fra forskellige Egne af Landet modtog Kongen Henvendelser, i hvilke der krævedes dels Landboreformer, dels en virkelig fri Forfatning uden Stændervalg. Kongen modtog nu, da Christian den Ottendes Bisættelse havde fundet Sted, med stor Venlighed de Deputationer, som bragte Adresserne.

Som Dagene gik voksede Tilliden til Kongen, og den gav sig de smukkeste Udtryk, bl. a. i det skønne Digt af Præsten Troels Smith: »Danmarks Hjertesorg og Angst, dets Tillid og Tro«, hvori Digteren lader Danmark tale til den unge Konge:

Kong Frederik den Danske!
paa dig jeg stoler ganske!

Jeg ved, du har et Hjerte
for al din Moders Smerte.

Hvis Tider vorder onde,
kald, Konge, paa din Bonde!

Han er kun graa og ringe,
dog er han haard at tvinge.

Naar Kongen gaar med Bonden,
da grønnes Bøgelunden.

Og Fuglesangen klinger,
og Rosens Knop udspringer.

Hvis lykkeligt de fægte,
da vorder Sejren ægte.

Og hvis de sammen segne,
ej Ærens Roser blegne!

Da er min Time kommen:
Men Saga fælder Dommen.

MARTSDAGENE 1848

GAMMELT og nyt mødtes i stærk Brydning i de første Uger af Frederik den Syvendes Regeringstid. Og snart greb store Verdensbegivenheder ind i Danmarks Forhold og gav Udviklingen Styrke og Fart.

Den 24. Februar 1848 udbrød der Revolution i Paris. Kongen blev afsat, Republikken indført. I de følgende Uger forplantede Revolutionsbølgen sig til Tyskland og Østrig. Alle Vegne lød Kravet om en fri Forfatning. I den ene tyske Stat efter den anden blev Fyrsterne tvungne til at tage frisindede Ministre.

Disse vældige Begivenheder fik den største Betydning ogsaa for vort Land. Frihedsrøret, baade i Kongeriget og Hertugdømmerne, voksede i Kraft og Styrke. Ogsaa det nationale Spørgsmaal skød sig i Forgrunden og blev bestemmende for de kommende Tiders Begivenheder.

Den 18. Marts samledes Medlemmer af Slesvigs og Holstens Stænderforsamlinger til et Møde i Rendsborg. Her lød fra Slesvig-Holstenernes Side voldsomme Anklager mod Danmark. Den slesvig-holstenske Politiker, Jernbanedirektør Olshausen betegnede det danske Folk som »et dovent, dvaskt og usammenhængende Folk«. Man vedtog at sende en Deputation til Kongen. Den skulde kræve en fri Forfatning, fælles for Slesvig og Holsten, og tillige kræve, at der skulde gøres fornødent Skridt til, at Slesvig blev optaget i det tyske Forbund, ligesom Holsten var det.

Theodor Olshausen

Da Advokat Beseler ved Mødets Slutning erklærede, at alt hvad der her var besluttet stemmede med det slesvig-holstenske Folks Øn-

sker, gjorde den danske Stænderdeputerede, Gaardejer Hans Krüger fra Bevtoft Indsigelse paa Nordslesvigs Vegne.

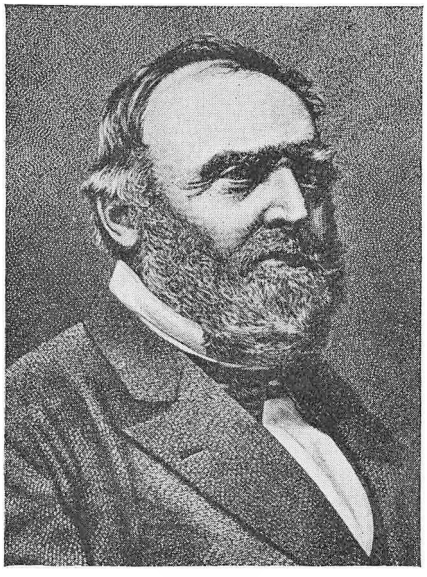

Wilh. H. Beseler

Tidligt om Morgenen Mandag den 20. Marts naaede Efterretningen om Rendsborgmødet til København og vakte den største Bevægelse. Og nu fulgte Begivenhederne Slag i Slag, »Dage fik Aartiers Betydning«.

De nationalliberale Førere samledes op paa Formiddagen paa Dagbladet »Fædrelandet«s Kontor og vedtog at indbyde til et Møde samme Aften i »Casino«s store Sal. Ved Opslag og Løbesedler blev Mødet kundgjort. I Løbet af faa Timer var over 2000 Adgangskort revet bort, og hen paa Eftermiddagen betaltes et Kort med 30- dobbelt Pris.

Inden Casinomødet holdtes, samledes Borgerrepræsentationens Medlemmer efter Formanden, L. N. Hvidts, Indbydelse paa Raadhuset. Man vedtog, at Borgerrepræsentationens Medlemmer personlig skulde henvende sig til Kongen med en Adresse. I denne, der var affattet af Orla Lehmann, hed det til sidst: »Afgørelsens Time nærmer sig med Kæmpeskridt. Staten vil opløses, dersom Deres Majestæt ikke uopholdelig omgiver Deres Trone med Mænd, som er Opgavens Storhed voksne, og som kunne tilføre Regeringen en energisk Vilje og Nationens Bistand—Mænd, der kunne redde Danmarks Ære og grundlægge Landets Frihed.

H. A. Krüger

Vi anraabe Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp«.

Senere paa Aftenen holdtes det store Casinomøde. Forsamlingen maatte vente paa Borgerrepræsentationens Medlemmer, men forkortede Tiden med at synge Fædrelandssange, bl. a. »Danmark, dejligst Vang og Vænge«, hvis Ord paa levende Maade mindede om Danmarks tusindaarige Grænsekamp. Dybt var Forsamlingen grebet af Sangens Ord: »Ledet er af

L. N. Hvidt

Lave«. De lød, er der sagt, som en Stormklokkes Klang i Nødens Stund.

Ved Mødet var Højesteretsadvokat Orla Lehmann Hovedtaleren. Selv stærkt grebet greb han alle. Ved sin Veltalenhed rev han Tilhørerne aldeles med sig. Fyldt af Øjeblikkets Alvor udtalte han til sidst: »Sagen haster, og Tiden trænger; thi det danske Folk staar nu lige over for en Opgave, hvor det gælder Liv og Død, og det kan ikke betro sig til en Regering, som er forladt af Guder og Mennesker, og paa hvem ingen tror, ikke engang — de selv«.

Forsamlingen vedtog saa godt som enstemmigt følgende Resulution:

1) En slesvig-holstensk Forfatning er en Opgivelse af den danske Krones Ret over Slesvig. Dertil er Kongen af Danmark uberettiget, og det kan det danske Folk aldrig taale.

2) Det danske Folk tilsiger Kongen af Danmark sin ubegrænsede Bistand til Opfyldelsen af den helligste af hans Regeringspligter: at værne om det suveræne dansk-slesvigske Riges ukrænkede Opretholdelse.

3) Danmarks og Slesvigs nuværende Forbindelse kan kun sikres ved en for begge fælles Rigsdagsforsamling, bygget paa en i Sandhed folkelig Valglov.

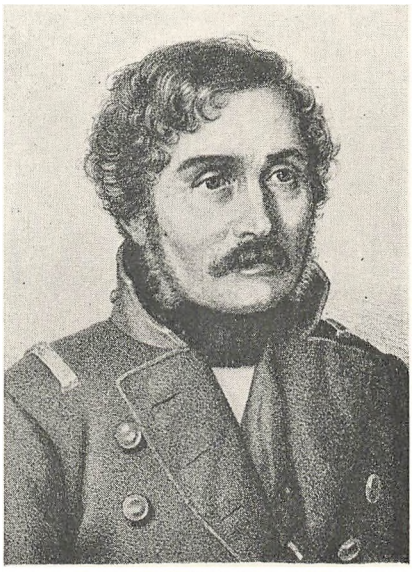
Orla Lehmann

4) Slesvigs nuværende provinsielle Selvstændighed og de deri værende tvende Nationaliteters lige Ret bør betrygges ved en egen Provins-Landdag og tilsvarende provinsielle Indretninger i Forvaltning og Retspleje.

5) Danmarks Velfærd fordrer, at Kongen uopholdelig omgiver Tronen med Mænd, hvis Indsigt, Energi og Fædrelandskærlighed kan give Regeringen Kraft og Nationen Tillid.

Saa snart Resolutionen var vedtaget, lød der Raab om, at man straks skulde gaa til Kongen med den. Men Kaptain Tsherning, der med

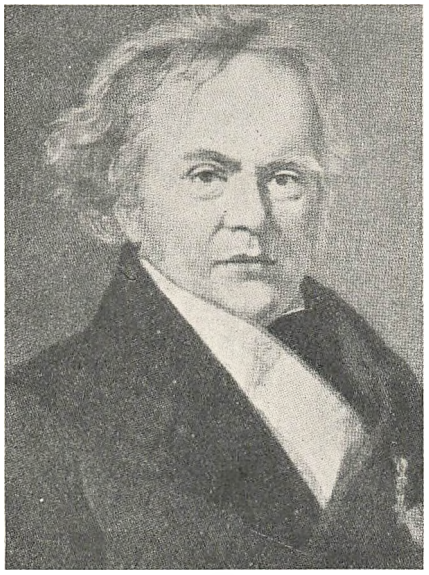
Kraft og Varme havde anbefalet Resolutionen, raabte med Tordenrøst: »Nej, mine Herrer, vi sover først paa det i Nat! Ikke sandt?« Men Folk opfordredes til den følgende Dag Kl. 11 at samles paa Gammeltorv for at ledsage Borgerrepræsentanterne til Christiansborg Slot.

A. F. Tscherning

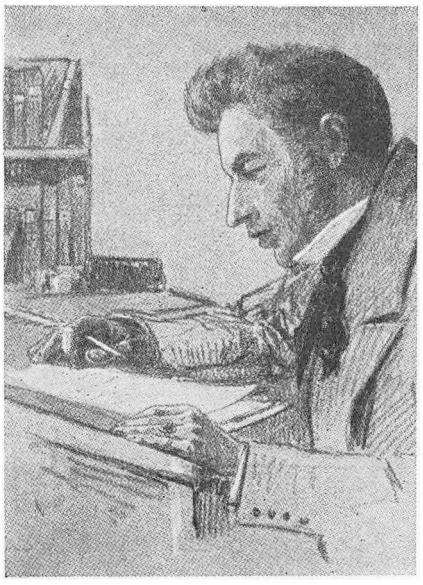
Samme Aften tilraadede Bardenfleth Kongen at give efter for Folkestemningen. Ministrene blev tilsagt til Møde den følgende Morgen. Da Kongen, under Indflydelse fra Bardenfleth, ønskede at ophæve Kundgørelsen af 28. Januar og at knytte Danmark og Slesvig nærmere sammen ved en Fællesforfatning, traadte Carl Molkte, Reventlow-Criminil, A. S. Ørsted og A. W. Molkte ud af Regeringen. Dette skete om Morgenen den 21. Marts.

Samme Morgen søgte den konservative Overpræsident Michael Lange en Samtale med Bardenfleth. Han ønskede at faa at vide, hvad Kongen vilde. Selv var han Modstander af det nye. Det var i hans Øjne Oprør og ikke andet. Men kongetro var han, og vilde Kongen bøje sig for Folkestemningen, saa var han rede til at gaa med i Folketoget. Han kom til Bardenfleths Bopæl og maatte vente, for en anden var inde hos Ministeren. Men mens han sad i Ventestuen, fik han Øje paa et Par Galoscher, og i dem stod D. G. M. — altsaa D. G. Monrads Galoscher. Michael Lange havde set nok. En af den nye Tids Mænd var hos Kongens Raadgiver. Der var altsaa Forbindelse mellem Kongen og Frihedspartiet. Han vilde gaa med i Folketoget. Han vilde bidrage sit til, at alt kunde foregaa roligt og fredeligt. Og han formaaede Magistratens Medlemmer til ogsaa at slutte sig til Folketoget.

A. S. Ørsted

Om Formiddagen samledes Tusinder paa Gammeltorv. Ved Tolvtiden traadte Magistratens og Borgerrepræsentationens Medlemmer, med Michael Lange og L. N. Hvidt som de

Søren Kierkegaard

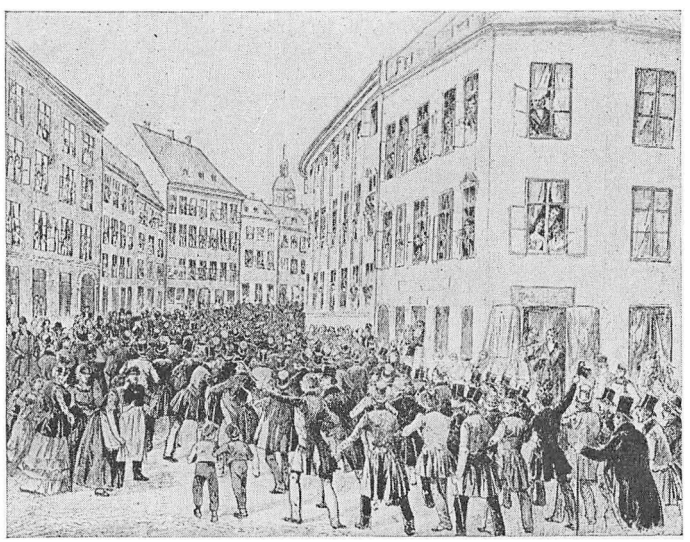
første, ud paa Raadshustrappen og satte sig i Spidsen for Toget, hilst af Hurraraab. Imponerende stort, efter den Tids Forhold, var Toget, en 12—15000 Mennesker. Uden Vaaben i Haand, fredeligt vandrede den store Menneskemængde gennem Gaderne, syngende Fædrelandssange. Det var et synligt Udtryk for den Enighedens Aand, der prægede Martsdagene, disse Højtidsdage i vort Folks Hverdagsliv.

Fra sine Vinduer havde Søren Kierkegaard Udsigt over Gammeltorv. Den tungsindige og ensomme Tænker har vel set ud over Folkemængden. Synet voldte ham Ubehag. Masse og Mængde var ham imod. Det var Udvorteshedens Spektakel det dernede paa Torvet. Han var sikkert ganske enig med Chr. Winther, der i et Digt siger:

»Lad dem slynge deres Ild,
lad dem tænde deres Fakkel!
Blande mig i det Spektakel
hverken kan jeg eller vil!

I stor Orden og Ro gik de store Folkeskarer gennem Nygade og Vimmelskaftet, en broget Skare af Mennesker, rige og fattige, ansete og ukendte, læge og lærde, alle broderligt vandrende mod samme Maal.

Ved sit Vindue i en Lejlighed paa Hjørnet af Vimmelskaftet og Knabrostræde stod en anden af Datidens store Mænd og saa Toget drage forbi. Det var Grundtvig. For ham var dette ikke Spektakel. Han havde ganske vist ikke Lyst til selv at være med i Toget; hverken politisk eller nationalt var han helt

Folketoget til Christiansborg.

enig med den nye Tids Mænd. Men med levende Opmærksomhed fulgte han Begivenhedernes Gang. Og længe varede det ikke, inden han selv virksomt var med i Tidens Røre. Og Toget bølgede gennem Gaden. Kun en enkelt gik mod Strømmen, modsat Toget. Det var A. S. Ørsted. I Vimmelskaftet mødte han Toget. Han hørte den gamle Tid til, var gaaet af som Minister. Ene Mand gik han i modsat Retning af Toget. Men han bøjede ikke af, om ad en Sidegade. Og de store Menneskeskarer vandrede forbi ham. Dette er symbolsk. Det er den gamle Tid, der forsvinder i Enkeltmands Skikkelse, det er den nye Tid, der kommer i Folkets Skikkelse.

Den store Folkeskare tog Opstilling paa Pladsen uden for Christiansborg Slot. Magistrat og Borgerrepræsentation fik Foretræde hos Kongen, der gav følgende Svar: «Det glæder mig at kunne sige Dem, at jeg allerede har forekommet det, hvorom De her beder mig. Det gamle Ministerium er opløst. De har i Dag tilbageleveret mig deres Fuldmagter. Naar De, mine Herrer, vil have samme Tillid til Deres Konge, som jeg har til mit Folk, saa vil jeg være Dem en tro Leder til Ære og Frihed.«

Dette er »Fædrelandet«s Referat af Kongens Svar. Det skyldtes Orla Lehmanns Pen. Slutningssætningen om Ære og Frihed føjede han selv til, da det forekom ham, at Kongens Svar ellers faldt lidt tomt ud.*)

Da L. N. Hvidt traadte frem i Slotsporten og meddelte Kongens Svar og udbragte et »Kongen leve!«, brød de mange Tusinder ud i stærke Hurraraab. Nu forstod alle, at Enevældens Dage var forbi.

Og dette var sket paa fredelig Maade. I andre Lande stod der blodige Kampe mellem Konge og Folk. Her hjemme skete Overgangen lempeligt. Frederik den Syvende viste, at han virkelig var en Folkets Fører.

Den følgende Dag dannedes Martsministeriet. En af de gamle Ministre, A. W. Molkte, der nød stor Anseelse hos alle, paatog sig efter indtrængende Anmodning fra flere Sider at være Konsejlspræsident og gjorde derved Overgangen fra det gamle til det nye rolig. I Ministeriet indtraadte bl. a. de nationalliberale: Monrad, Hvidt og Lehmann, og Udenrigsminister blev

*) I et Brev til A. F. Krieger, skrevet 1868, fortæller Orla Lehmann følgende herom: »Da jeg den 21. Marts ligefra Raadhuset begav mig til »Fædrelandet«s Kontor og der nedskrev Kongens Svar, kan jeg bekræfte, at de første 3½ Linier er ordrette, men tillige bekiende, at jeg — i Kraft af »Forholdenes Logik« — selv tilføiede Resten, da jeg syntes det saa saa fattigt ud. Jeg haaber, at baade »Gud og Kongen« ville tilgive mig denne licentia politica«. [politiske Frihed] — De 3½ Linier slutter i »Fædrelandet« med Ordet Fuldmagter. (P. Munch: »Frederik VII's Svar den 21. Marts« i »Højskolebladet«, 1905, Sp. 483—86).

A. W. Molkte

Grev Knuth, der stod dem nær i Anskuelser. Krigsminister blev Bondevennen A. F. Tscherning, Bardenfleth og C. A. Bluhme henholdsvis Justitsminister og Handelsminister.

Da Ministeriet fik Foretræde hos Kongen, erklærede han, at han fra nu af betragtede sig som forfatningsmæssig Konge, og at Ministrene var ansvarlige for Regeringens Førelse.

Imidlertid var den slesvig-holstenske Deputation kommen til København. Folkestemningen var den fjendtlig, som man ikke kan undres over, men alt forløb i Ro. Den 24. Marts fik den Regeringens og Kongens Svar. Det var affattet af Lehmann, billiget af det samlede Statsraad og godkendt af Kongen. Det lød saaledes:

»Paa Deres Andragende have Vi at meddele Dem:

at det er Vor Agt at tilstaa Vort Hertugdømme Holsten, som en selvstændig tysk Forbundsstat, en paa en udstrakt Valgrets Grundlag bygget, i Sandhed fri Forfatning, hvori navnligen ogsaa Folkevæbning, Trykkefrihed og Foreningsret ville finde deres Fyldestgørelse;

at som Følge deraf Vort Hertugdømme Holsten ved Siden af en egen Regering og Militærforfatning ogsaa vil erholde særskilte Finanser, saa snart den gensidige Opgørelse, ved Siden af de øvrige Betingelser for en Union med Danmark og Slesvig, er fastsat;

D. G. Monrad.

at Vi tillige aabent ville slutte Os til Bestræbelserne for Oprettelsen af et kraftigt og folkeligt tysk Parlament;

at Vi hverken have Ret eller Magt eller Villie til at indlemme Vort Hertugdømme Slesvig i det tyske Forbund, hvorimod Vi ville styrke Slesvigs uopløselige Forbindelse med Danmark ved en fælles fri Forfatning;

men ved Siden deraf kraftigen ville beskærme Slesvigs Selvstændighed ved udstrakte

Martsministeriet 1848

provinsielle Institutioner, navnlig en egen Landdag og særskilt Forvaltning.

Tillige ville Vi betyde Dem:

at det er Vort alvorlige Ønske, i oprigtig Samvirken med Vore kære og tro Undersaatter, at grundlægge Fred og Frihed i Vore Lande;

at Vi tillige erkende det som den legitime Fyrstes helligste Pligt, med al Magt at beskytte Lovens Herredømme og Landefredens Opretholdelse.

Givet paa Vort Slot Christiansborg den 24. Marts 1848.

Frederik R.

A. W. Molkte,
Konsejlspræsident.«

Men inden dette Svar blev afgivet, var Oprøret brudt ud i Holsten. Man afventede ikke Kongens Svar.

Det ligger uden for denne Fremstillings Ramme at skildre Krigsbegivenhederne i 1848 og de følgende to Aar. Ogsaa Krigen var med til at skabe »Aanden fra 48«. Nu gjaldt det Danmarks Frelse, og da maatte alle indre Modsætninger vige. Enighed raadede, hvor før Strid delte. De store Begivenheder skabte en stærk Lighedsfølelse i Folket. Den danske Soldat fik en anden Stilling end før. Tidligere saa man ned paa Militærtjenesten med en vis Ringeagt. Det var jo kun den menige Landbobefolknings unge Sønner, der var værnepligtige. Men dem var det, der nu værnede Danmarks Sikkerhed og øgede dets Ære. Friskolelærer Rasmus Hansen, der var blandt de indkaldte i 1848, fortæller i »Minder og Dagbogsblade fra 1848—50«, hvorledes man før paa hans Egn saa paa de indkaldte Soldater som »nogle ulykkelige Stakler, de Store nu et Par Aarstid skulde have den Fornøjelse at afrette til at gøre Stads for dem, ligesom Herremændene afretter deres Hunde og Heste«, men nu var Tonen en anden: »Nu véd vi, hvad I duer til, og det véd de Store ogsaa«. Den danske menige Soldat, den danske Jens, fik baade Kongens og hele Folkets Tillid.

Alt dette prægede ogsaa den politiske Udvikling. Den menige Mand stred og blødte for Danmark. Underligt vilde det da lyde, om man sagde: »Ja, naar Fædrelandet kalder, saa kræver vi, at de vaabenføre og værnepligtige Mænd skal møde og ofre Liv og Blod. Men naar det gælder Valgret, saa maa vi gøre Forskel mellem fattige og rige.«

Saaledes kom ogsaa Krigen til at lægge sit Lod i Vægtskaalen for en For-

Livgarden til Hest indskibes i Korsør.

fatning hvilende paa almindelig Valgret. »Aanden fra 48« mærkedes i de kommende Maaneders Tildragelser og prægede ogsaa Arbejdet for en ny Grundlov. Den skønne Begejstrings Tid, som det danske Folk oplevede, føltes som en Lykketid:

»Lyksalig den, der med sit Land,
en saadan Tid har levet.«

BONDEVENNERNE OG DE NATIONALLIBERALE SKILLES

SNART paakaldte Forfatningsagen Folkets Opmærksomhed. Kundgørelsen af 28. Januar blev ophævet. Martsdagenes stærke Stemningsbølge krævede nu et langt videregaaende Forfatningsværk, end Kundgørelsen gav Tilsagn om.

I April Maaned forhandlede Regeringen om en Valglov, efter hvilken Valg til en grundlovgivende Rigsforsamling kunde finde Sted. Ved Reskript af 5. April bestemtes det, at de raadgivende Stænder i Kongeriget og i Slesvig skulde sammenkaldes endnu engang, for at de kunde afgive Betænkning om Sammenkaldelsen af en grundlovgivende Rigsforsamling og navnlig om den Valglov, hvorefter denne Forsamling skulde vælges.

Inden for Ministeriet herskede stor Uenighed om Valgloven. Nogle af Ministrene — Tscherning, Monrad, Hvidt og Bluhme — ønskede, at den almindelige Valgret skulde være det bærende Grundlag, andre — Molkte, Bardenfleth og Knuth — krævede forskellige Garantier mod den almindelige Valgrets Misbrug. Lehmann, der i diplomatisk Sendelse var i Udlandet, deltog ikke i Forhandlingerne. Monrad og Hvidt foreslog da den Mellemvej, at en Fjerdedel af Rigsforsamlingen skulde udnævnes ved Kongevalg. Kun Tscherning gjorde stærk Indsigelse herimod. Han betragtede »enhver kunstig tilvejebragt Majoritet som farlig for Repræsentationen.«

Valgloven fik følgende Hovedbestemmelser: Rigsforsamlingen skulde tælle 193 Medlemmer, deraf 48 kongevalgte. Af de folkevalgte Medlemmer skulde 114 vælges i 114 Valgkredse i Kongeriget, 31 i 31 Kredse i Slesvig. Hver Valgkreds skulde omfatte omtrent 12000 Indbyggere. Valgret skulde enhver 30-aarig uberygtet Mand have. Desuden krævedes Indfødsret, egen Husstand og Raadighed over eget Bo. De, der stod i privat Tjenesteforhold eller nød Fattigunderstøttelse, var udelukkede fra Valgret. Til Valgbarhed knyttedes samme Betingelser som til Valgret. Hertil kom en Bestemmelse om, at de valgberettigede skulde melde sig til Valglister. Afstemningen skulde foregaa ved Haands-

oprækning, men hvis en af de opstillede Kandidater eller 25 Vælgere forlangte det, skulde skriftlig Afstemning finde Sted.

Denne Valglov med dens Kongevalg bragte en Sprængning mellem de Nationalliberale og Bondevennerne. Hidtil havde de vandret ad væsentlig samme Bane mod Frihedens Maal. Nu skiltes de. Bondevennerne rejste en sand Storm af Raseri mod Kongevalgene, der i deres Øjne var et Forræderi mod den almindelige Valgret.

Striden mellem de to Partier, der først viste sig i Ministeriet ved Tschernings Indsigelse mod Kongevalgene, gav sig stærke Udtryk i Stænderforsamlingerne, senere ved Valgene og fortsattes under Forhandlingerne i Rigsforsamlingen. I Artikler og ved Møder uddybedes Kløften mellem de to Partier. Under disse Kampe traadte Bondevennerne — Venstre — mere og mere frem som et selvstændigt Parti.

Roskilde Stænderforsamling var samlet til Møder fra 26. April til 12. Maj. Viborg Stænderforsamling fra 13. til 23. Juni. Stænderforsamlingen i Slesvig blev af Krigen hindret i at holde Møde.

I Roskilde var det navnlig Bondevennen, Prokurator Balthazar Christensen, der førte Ordet for de af Tscherning i Ministeriet forfægtede Synspunkter. Han stillede Forslag om Kongevalgenes Bortfald. Rigsforsamlingen burde være et rent Udtryk for Folkeviljen, hævdede han, og burde derfor kun rumme folkevalgte Medlemmer. Kongevalgene var et Udtryk for Mistillid til Folket. Og denne Mistillid vilde give Folkevalgene en mere ensidig Karakter, end de ellers vilde faa. Den københavnske Demokrat, Jernstøber P. F. Lunde, der havde sagt Farvel til de Nationalliberale, tog endnu skarpere til Orde end Balthazar Christensen. Han udtalte, at Kongevalgene var bygget paa en Usandhed, ja en Løgn. Ved Afstemningen i Stændersalen stemte 17 mod Kongevalgene. De stod næsten alle »Bondevennernes Selskab« nær.

I Viborg var Modstanden svagere. Her kæmpede især Redaktøren af »Aalborg Stiftstidende«, Bernhard Rée, mod Kongevalgene.

Paa den anden Side var der i begge Stænderforsamlinger adskillige, som nærede en stærk Frygt for, hvad den almindelige Valgret kunde føre til. Biskop Mynster udtalte Ængstelse for, at én Valgklasse vilde »blive uforholdsmæssig repræsenteret, nemlig Proletarernes, eller deres, der uden at kunne eller ville det, paatog sig at sørge for en Familie, Mennesker, hos hvilke man

for det meste kun vil kunne vente Interesse for deres egen Klasse, men ikke for Staten.« I Viborg Stænderforsamling talte Borgmester N. D. A. Ræder fra Horsens i malende Billeder om det forfærdelige, den almindelige Valgret kunde føre til: »Vel ved jeg«, sagde han, »at det hele danske Folk udmærker sig ved Rolighed og Forstandighed, men man lege ikke med Løven, fordi den endnu er en Unge; den vokser og bliver med Tiden stor; den vil føle sin Kraft, og ryster den sin Manke, vil den bringe selv dem til at fly med Forfærdelse, som have opfødt og plejet den.«

Der var saaledes fra forskellige Sider adskillig Modstand mod Valgloven. Men Minderne om Martsdagenes stærke Samfølelse var endnu saa levende, at Stænderforsamlingerne gav Tilslutning til Valgloven. Man henstillede dog, at Valgbarhedsalderen blev 25 og ikke 30. Dette begrundedes med, at selv om de fleste Borgere først havde Modenhed til politisk Indflydelse, naar de var fyldt 30, saa kunde der dog være enkelte, som havde særlige Anlæg for politisk Virksomhed og derfor burde kunne opnaa Valg i en tidligere Alder. I den endelige Valglov, som blev offentliggjort 7. Juli, var denne Henstilling taget til Følge.

Bondevennernes stærke Modstand i Stændersalen mod Kongevalg var dog kun et Forspil til den voldsomme Kamp, som navnlig »Almuevennen«, J. A. Hansens Blad, Organ for »Bondevennernes Selskab«, rejste.

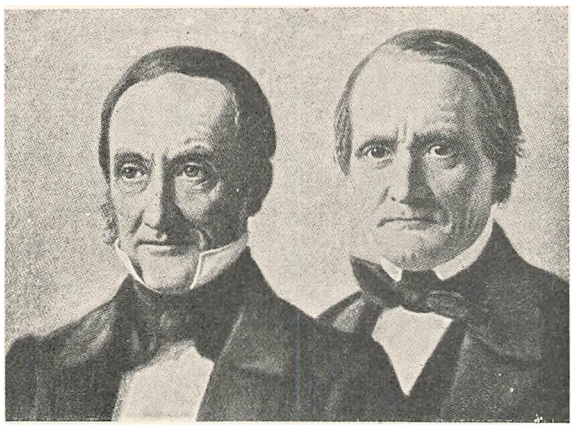
I en Artikel i Juli Maaned fraraadede Bladet at vælge de Mænd ind i Rigsforsamlingen, som i Stænderforsamlingerne havde stemt for Kongevalg. Bestemmelsen om Kongevalg var ufolkelig og farlig for Friheden, skrev Bladet. Der nævnes dernæst i Artiklen en lang Række Navne paa Mænd, som det fraraades Vælgerne at stemme paa. Blandt de nævnte var mange højtansete Mænd, som havde deltaget i Fyrrernes offentlige Liv paa Frihedens Side, bl. a. Professorerne H. N. Clausen og J. Fr. Schouw. Paa Bladets Anklagebænk var ogsaa sat alle de jydske Stænderdeputerede med Undtagelse af Redaktør Rée. Vi fraraader alle disse Mænds Valg, siger Bladet, fordi de, »naar Friheden og Ministeriet gaar hver sin Vej, da hellere følge Ministeriet end Friheden, hvilket Folket ingenlunde er tjent med.«

I et senere Nummer (28. Juli) trækker Bladet dog lidt i Land. Det undtager nu Professorerne H. N. Clausen og Schouw samt Cand. Hother Hage og Magister Martin Hammerich, om disse ved Valget kom til at staa over for »Candidater af Aristokratiet og Bureaukratiet«. De nævnte Mænd er dog, til-

føjer Bladet, til en vis Grad Venner af Friheden og kan ved deres Dygtighed gøre stor Nytte i Forsamlingen.

»Fædrelandet«, der iøvrigt var betænkelig ved Kongevalgene, tog stærkt til Orde mod »Almuevennen« og betegnede dets Synsmaade som uforsvarlig. »Det er en temmelig let Sag«, skrev Bladet, »at lede Menigmand vild, men det medfører et tungt Ansvar at gøre det.«

»Almuevennen« lod ikke bie med Svar. Kongevalgene var, sagde Bladet, en Mistillid til den jævne Befolkning. Det var en Bagdør, man havde villet holde aaben for at slippe bort fra den almindelige Valgret. Og med tydeligt Henblik paa de Nationaliberale, som »Fædrelandet« var Talerør for, fremhævede Bladet, at det Aristokrati, som Folket mest maatte frygte for, var »Aandsaristokratiet og Pengearistokratiet, som i Forening stræber at tilegne sig Magten, og som virkelig ogsaa vil tilegne sig den, naar Folket ikke passer vel paa og til rette Tid sætter en Pind derfor.«

Balthazar Christensen og J. A. Hansen.

Ogsaa inden for selve »Bondevennernes Selskab« skabte Spørgsmaalet om Kongevalgene en dybtgaaende Strid. Tscherning og Lehmann var udtraadt af dets Bestyrelse, da de blev Ministre. Fabrikant J. C. Drewsen var traadt tilbage af Helbredshensyn, og Uenighed inden for Bestyrelsen medførte, at Kaptain Jespersen, der var Tilhænger af Kongevalgene, trak sig tilbage.

I April Maaned valgtes en ny Bestyrelse, hvis Formand blev Balthazar Christensen. De øvrige Medlemmer var Etatsraad P. Povelsen, Proprietær C. V. Thalbitzer, Fabrikant Madsen og Gaardejer Ole Nielsen. Skolelærer Gleerup var Selskabets Sekretær.

Den nyvalgte Bestyrelse var enig om at fraraade Valg af Mænd, som var Tilhængere af Kongevalg, dog med den Undtagelse, at man ikke burde vrage »Kongevalgsmænd« i Kredse, hvor ingen mere demokratisk Kandidat var opstillet.

Men Striden fortsattes. Da J. C. Drewsen aabenlyst erklærede, at han var Tilhænger af Kongevalgene, tog den endog en meget skarp Vending. Drewsen,

der var en af Stifterne af »Bondevennernes Selskab«, gik stærkt mod den Politik, det nu førte. Han sendte »Almuevennen« en længere Artikel: »Skrivelse til Danmarks Bondestand fra Joh. Chr. Drewsen«. Endnu engang vil jeg, siger han, »inden jeg nedstiger i Graven, udtale nogle Ord til vor Bondestand, der saa ofte har syntes med Velbehag at lytte til min Tale.« Han protesterer kraftigt mod »Almuevennen«s Udtalelser mod Kongevalgene. Følgerne af disse forekommer ham ikke at være saa farlige, som man vil bringe Bondestanden til at tro: »Med fuldkommen Overbevisning om at handle rigtigt tilraader jeg derfor Bondestanden at vælge Enhver, som den anser dygtig til at tage Plads i Rigsforsamlingen, hvad enten han i sidste Stænderforsamling har stemt for Kongevalgene eller ei.«

Joh. Chr. Drewsen

»Almuevennen« optog Artiklen uden at imødegaa den. Men Bladet var ikke blid i sin Omtale af Drewsen, »den bedagede, svage og lidende Mand, der i de sunde og kraftige Dage næsten altid var paa Frihedens Side«, skrev Bladet, og det føjede til: »Bondestanden vil stedse elske »gamle Drewsen« og hædre hans Minde, og den vil ikke lægge ham til Last, at Alderdom og Lidelser har kunnet indvirke paa *ham*, som den indvirker paa alle andre Dødelige.«

Dette Angreb giver et stærkt Indtryk af Stridens Skarphed. I sine politiske Erindringer omtaler Drewsen sit Opgør med Bondevennerne med stor Bitterhed. Navnlig vender han sin Pen mod »Almuevennen« og dets Redaktør, den tidligere Skomager J. A. Hansen, Eksskomageren, som Drewsen haanligt kalder ham. Erindringerne lader én forstaa, at den omtalte Strid og de Angreb, der fulgte, gav Drewsen Saar, der stadig smertede, og han kan ikke frakendes Retfærdighed i Bedømmelsen af sine tidligere Meningsfæller.

VALGENE TIL DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING

VALGDAGEN for Valg til den grundlovgivende Rigsforsamling blev fastsat til 5. Oktober. Valgbevægelsen tog stærkere og stærkere Fart op mod den Dag.

Der var under Forberedelserne til Valget et nært Samarbejde mellem »Bondevennernes Selskab« og Hippodromkomiteen, et Udvalg bestaaende af københavnske Venstremænd. Navnet stammede fra, at Partiets store Møder holdtes i »Hippodromen«, et Lokale paa Nørregade, det nuværende Folketeater. Den almindelige Valgrets Venner var ikke ledige, men de konservative laa heller ikke paa den lade Side. De skræmmedes af Demokraternes, navnlig Hippodrommændenes, yderliggaaende Udtalelser, og en Modstrømning med Martsdagenes lyse og tillidsfulde Stemning var allerede kendelig. Den almindelige Valgret stod for mange som det »store Spring ud i Mørket.«

Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab« førte Valgkampen med den største Energi. Det lykkedes den at oparbejde stor og stigende Interesse for Valget i de Kredse, hvortil dens Indflydelse rakte. Naar Valgene i Østifterne uden for København blev saa stor en Sejr for Venstre, skyldtes det ikke mindst dette Selskabs ihærdige og handlekraftige Optræden.

I Østifternes 54 Kredse uden for Hovedstaden valgtes ikke mindre end 38 Rigsdagsmænd, som enten var anbefalede af Selskabets Bestyrelse eller sluttede sig til Venstre i Rigsforsamlingen. I Præstø Amts 7 Valgkredse valgtes udelukkende Venstremænd.

I Jylland var Bondevennernes Indflydelse langt ringere. Her var det især Redaktør Bernhard Rée, der førte an i Kampen for Venstre. Men hans Tone var mere dæmpet end hans Meningsfællers paa Øerne. Han anbefalede saaledes flere af de Mænd, der havde stemt for Kongevalgene. I Jyllands 49 Valgkredse valgtes kun 5, der kunde regnes til Venstre.

Der var omtrent 204,000 valgberettigede, men kun 86,080, d.v.s. 42 %,

af dem begærede sig optaget paa Valglisterne, hvilket som tidligere nævnt var en Betingelse for at kunne afgive Stemme. 78 % af de paa Valglisterne indtegnede Vælgere afgav deres Stemme. I en enkelt Kreds, Stege, hvor Student Frederik Barfod og cand. jur. Hother Hage kæmpede om Mandatet, naaede Stemmeprocenten en Højde af 95,4 %. I Jylland var Stemmeprocenten en Del lavere end paa Øerne, i Thisted, Skive og Nykøbing dog henholdsvis 83, 87 og 87,2.

Ialt valgtes 114 ved Folkevalg. Hertil kom 38 kongevalgte. Sønderjylland deltog ikke som oprindelig bestemt i Valget. Overenskomsten om Vaabenstilstanden af 2. Juli hindrede, at Valg kunde foregaa.

Af de 114 folkevalgte Rigsdagsmænd tilhørte 46 Embedsstanden, 37 det mindre Landbrug (deriblandt dog kun een Husmand.) Af de kongevalgte var 11 Embedsmænd, men kun én, der hørte til de mindre Landbrugeres Kreds. Af Godsejere og Godsforvaltere valgtes 7, 8 Godsejere kongevalgtes.

Partistillingen var følgende: ved Folkevalgene valgtes 33 Højremænd, ved Kongevalg 21, ialt 54, 32 og 11 ialt 43, sluttede sig til Centrum (de Nationalliberale) og 44 og 3, ialt 47, var Venstremænd. Desuden var der ved Kongevalgene valgt Medlemmer fra Island og Færøerne. Det maa dog huskes, at Partigrænserne ikke var saa fast afmærkede den Gang som i nyere Tid.

Der var enkelte Valg, som i særlig Grad tildrog sig almindelig Opmærksomhed.

I Præstøkredsen var den højtansete, liberale Politiker, Professor, Dr. theol., H. N. Clausen opstillet. Hans Modkandidat var Bondevennen, Bomuldsvæver Hans Hansen i Mern, som hørte til Kredsen. Alle ventede, at Valget vilde falde paa H. N. Clausen, der i Dannelse og Kundskab var Væveren langt overlegen. Under selve Valghandlingen fremkom der en Række Oplysninger om Hans Hansen, som maatte styrke denne Forventning. Efter at Kandidaterne havde udtalt sig, fremstod en Vælger, og i Henhold til Retsakter, som han overlod Valgbestyrelsen, oplyste han, at Hans Hansen under et Besøg i København i 1837 havde været i endog meget slet Selskab. Paa samme Rejse var han bleven arresteret, mistænkt for Tyveri, men ganske vist løsladt efter 5 Maaneders Fængsel. Alligevel sejrede Hans Hansen. Han fik 570 Stemmer, H. N. Clausen 330. Saadanne Resultater kunde den uindskrænkede Valgret altsaa føre med sig, sagde man fra konservativ Side. Digteren Emil Aarestrup skrev i den Anledning et Digt: »Professor Clausen og Væver Hansen«. Digtet lyder saaledes:

I Kløgt og Talekunst en højlærd Mester,
Friheds abstrakte Ven, der uforfærdet
med kristen Anstand længe førte Sværdet
mod Enevold og ortodokse Præster.

En fattig Djævel, ej engang en Fæster,
en Bomuldsvæver i en Røn bag Gærdet,
ved smudsig Dont fornedret og forhærdet,
undsluppen nylig Varetægtsarrester.

Vælg, danske Folk, vælg en af disse tvende!
Den sidste valgte du. Man maa bekende,
han er din Sags naturlige Forfægter.

Du møder fast personligt selv for Skranken,
i Valget er en Hævn, en Haan i Tanken,
en Bitterhed, hvis Ret jeg ej benægter.

Den Modvilje, der nu rejste sig mod Hans Hansen, og som kom den almindelige Valgrets Modstandere ret tilpas, havde til Følge, at han den 16. Oktober frasagde sig sit Mandat. Det skete ved en Skrivelse til Justitsministeren. I Rigsforsamlingens tredje Møde den 25. Oktober blev denne Skrivelse oplæst af Sekretæren. Den lyder saaledes:

Underdanigst Promemoria!

Undertegnede Indsidder og Bomuldsvæver Hans Hansen af Nørre-Mehrn i Præstø Amt, der er udvalgt til Rigsdagsmand for dette Amts 4de Valgdistrikt, har ikke kunnet forblive uvidende om eller uberørt af den Mening, der udenfor min egen Kreds har gjort sig gjældende imod bemeldte mit Valg. Jeg troer at kunne og burde bøie mig for denne Opinion, og dette falder mig saameget lettere, som jeg ikke blot er overbeviist om, at jeg efter mit Lands Love har Ret til at fordre mig anerkendt i den Hæderspost, hvortil et saa overveiende Antal af mine Medborgere i min egen nærmeste Kreds ved deres Agtelse og Tillid have kaaret mig, men som jeg tillige kan give mig selv det Vidnesbyrd, at jeg ikke fortjener og med Guds Hjælp aldrig skal fortjene den haarde Dom, hvormed man udenfor min egen Kreds ikke tager i Betænkning at stemple mig.

For saaledes ikke at give Anledning til Brydninger og Vanskeligheder, der kunne være skadelige for Folkefrihedens Sag og besværlige for denne Sags Forkæmpere, undlader jeg ikke herved underdanigst at anmelde for Deres Excellence, at jeg ikke kan give Møde paa Rigsdagen og derfor maa bede om nyt Valg foranstaltet for mit Distrikt.

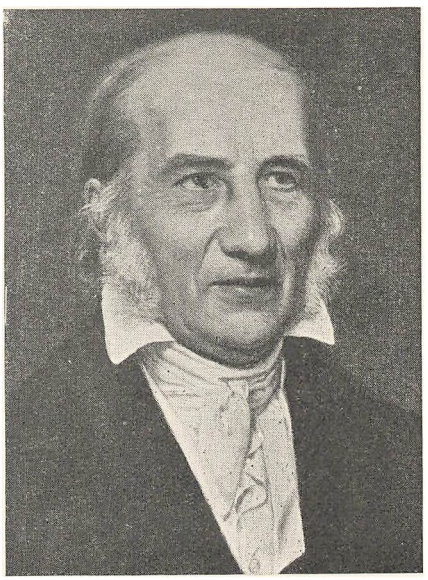
Mehrn pr. Præstø d. 16de Oktober 1848.

Underdanigst
Hans Hansen.
Bomuldsvæver.

Til
Hans Excellence, Justitsminister Bardenfleth i Kjøbenhavn.

Tydeligt nok staar Bondevennernes Ledere bag denne Skrivelse. Hans Hansen kunde efter den Opsigt, hans Valg havde vakt, kun være dem og deres Sag til Besvær.

Den 6. November fandt der Omvalg Sted i Præstø. Ved dette valgtes Pastor N. F. S. Grundtvig.

N. F. S. Grundtvig

Megen Opsigt vakte ogsaa Valget i Holbæk Amts 2. Valgkreds (Tvede Kro). Her blev den gamle Bondeven, J. C. Drewsen, vraget for en ganske vist dygtig og anset Mand, Gaardfæster Jens Gregersen. Denne fik 778 Stemmer, Drewsen kun 30. Bondevennerne havde ikke glemt, at han i sin Tid havde givet Kongevalgene sin Tilslutning. I »Fædrelandet« for 11. Oktober offentliggjorde en Vælger fra Kredsen et Digt, hvori det bl. a. hedder.

Glemt han [Bonden] har, hvad Drewsen virked til hans Gavn i svundne Tid,
glemt, at netop Bondestanden høsted' Frugt af Drewsens Flid!

Frihed vil den danske Bonde for sit Gods, for Ord og Pen;
— dog han giver ei sin Stemme til den bedste Frihedsven!

Drewsen blev senere, den 19. Oktober, valgt ved et Omvalg i Frederiksborg Amts 2. Valgkreds.

De to sidstnævnte Valg viser især, i hvor høj Grad Partimodsætningerne var til Stede, og disse Valg og Valgene iøvrigt viser ogsaa, at Venstre den Gang var et udpræget Landboparti. Landboerne samlede sig om den bondevenlige Venstrekandidat — der ikke altid var Landmand — men Byboerne om Modkandidaten. Her og der kom under Valghandlingen Modsætningen mellem Land og By frem paa en lidet tiltalende Maade, og ikke altid var Landboerne de mest skyldige.

DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING

DEN 23. Oktober 1848 holdt den grundlovgivende Rigsforsamling sit første Møde.

Vor parlamentariske Historie kender ikke nogen Forsamling rigere paa Dannnelse og Kundskabsfylde end den, der hin Oktoberdag samledes paa Christiansborg. Den talte af Venstre saa betydelige Mænd som Balthazar Christensen, Asmund Chr. Gleerup og J. A. Hansen, desuden Præsterne Frits Bojsen og Albert Leth samt de to fynske Gaardejere Chr. Larsen og Cornelius Petersen og den jydske Bondemand Jens Jørgensen (senere med Tilnavnet Bjerregaarden); de fem sidstnævnte var kirkeligt og folkeligt Grundtvigs nære Venner. Grundtvig selv stod vel uden for Partierne, men hørte dog nærmest til Venstres Lejr. Senere kom Tscherning til. Han blev 16. November udnævnt til kongevalgt Medlem af Forsamlingen.

Cornelius Petersen

De Nationalliberale eller Centrum mødte med en imponerende Række af fremragende Personligheder: Major, Lærer ved den militære Højskole C. G. Andræ, Fabrikant J. C. Drewsen, Overauditør C. C. Hall, Cand. jur. Hother Hage, Magister Martin Hammerich, Professor A. F. Krieger, Professor J. N. Madvig og Redaktør Carl Ploug.

Blandt Højres Medlemmer var saa ansete Mænd som Geheimekonferentsraad A. S. Ørsted, Greve W. Sponneck, Biskopperne J. P. Mynster og Tage Müller samt Professor David.

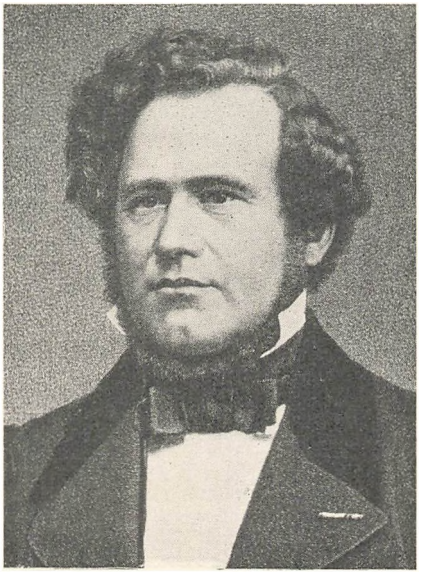
Dagen indlededes med en Gudstjeneste, som ogsaa Kongen overværede. Biskop Mynster prædikede over Teksten: »Dersom Herren ikke bygger et Hus

Christiansborg Slot

da arbejder Bygningsmændene forgæves; dersom Herren ikke forsvarer en Stad, da vaager Vægterne forgæves.«

Derefter samledes Rigsdagsmændene i den til Forsamlingen indrettede Sal paa Christiansborg Slot. Kl. 12 ankom Kongen, hans Følge og alle Ministre, og Kongen oplæste fra Tronstolen følgende Tale:

C. C. Hall

»Danske Mænd!

Det er med Glæde og med Trøst, at jeg her, for første Gang, seer mig omringet af mit trofaste danske Folks Udvalgte. Den Kærlighed, Samdrægtighed og Selvopofrelse, hvormed dette har understøttet mig og Landets hellige Sag i de tunge Dage, siden jeg besteg mine Fædres Trone, ere mig Borgen for, at en bedre Tid, med Guds Bistand, snart vil oprinde for vort lidende, ved Vold og Splid nu saa haardt prøvede Fødeland. — Under en dybfølt Erkendelse af det Forbigangne, skrider jeg da nu til, med

Folkets Udvalgte, at overlægge den Forfatning, som jeg af fri Kongelig Villie har tilsagt det, og hvorved det er mit Ønske, mit Haab og min Stolthed, at maatte kunne grundfæste det gamle Danmarks Ære og Lykke.

J. N. Madvig

Ved mine Ministre, hvem jeg forbeholder Adgang til Forsamlingen og Ret til der at tage Ordet, naar de finde det fornødent, lader jeg den forelægge et Udkast til en saadan Forfatningslov, og stoler trygt paa deres troe og nidkjære Medvirken, for at en endelig Ordning af dette saa vigtige Anliggende maa kunne fuldbringes af nærværende, til dette Øiemed forsamlede Rigsforsamling.

Skulde det imidlertid ei lykkes, da er det dog ikke min Hensigt at sætte Forfatningen i Kraft, uden først at forelægge den for en ny Rigsforsamling. Jeg ønsker Guds Velsignelse over Dem og Deres Gerning, at den maa vorde til Ære, Held og Lykke for vort elskede Fædreland.«

Efter at Kongen, »ledsaget af Forsamlingens og det tilstedeværende Publikums gentagne Jubelraab«, havde forladt Salen, tog Premierminister A. W. Molkte Ordet. Omstændighederne krævede, sagde han, at Forsamlingen ogsaa maatte beskæftige sig med andre Lovforanstaltninger end den fremtidige Grundlov. Det var en Nødvendighed at skaffe Statskassen Pengemidler til Hærens Udrustning, og der vilde blive fremsat Forslag om at almindeliggøre Værnepligten. Derimod maatte Lovgivningen om Landboforhold være forbeholdt en senere Tid.

J. P. Mynster

Desuden gjorde Førsteministeren opmærksom paa, at Vedtagelse af en ny Grundlov kun kunde ske med det allerede i Valgloven tagne Forbehold, »at det i sin Tid maa bero paa en slesvigsk Folkeforsamling, om den vil antage denne Grundlov eller fordre dens fornyede Forhandling paa en fælles Rigsforsamling.«

Under Ledelse af Alderspræsidenten, Biskop Mynster, valgtes derefter den nationalliberale Professor J. Fr. Schouw til Formand med 132 af 143 afgivne Stemmer. Professor H. N. Clausen valgtes til Viceformand med 103 Stemmer.

Allerede den følgende Dag blev Regeringens Udkast til Grundlov og Valglov forelagt for Forsamlingen af Justitsminister Bardenfleth.

Grundlovsudkastet var først og fremmest Monrads Værk. Han var den mægtigste Begavelse og den mest ejendommelige Personlighed, som den nye Tid havde skudt i Forgrunden. Det oprindelige Udkast var skrevet af ham i Forening med Lehmann. Senere var det gennemgaaet med det samlede Ministerium. Det havde under disse Forhandlinger mistet noget af det dristige Præg, Monrads Udkast ejede. Men ogsaa det endelige Forslag, som blev forelagt Rigsforsamlingen, hvilede helt og fuldt paa den almindelige Valgrets Grund, baade til Folketing og Landsting.

Valgretsbestemmelserne var følgende: Valgret har alle 30-aarige Mænd med de sædvanlige Undtagelser; Valgretsalderen er den samme for Valg til begge Ting. Valg til Folketinget foregaar i Valgkredse (med omtrent 12000 Indbyggere). Valgbar er enhver Vælger, der er fyldt 25 Aar. Valgene til Landstinget sker amtsvis. Hver Vælger stemmer i sin Kommune paa saa mange i Amtet bosiddende Mænd, som skal vælges i vedkommende Amt. Mænd over 40 Aar kan vælges til Landstinget. De faar ikke som Folketingets Medlemmer noget dagligt Vederlag.

En Række Paragraffer sikrede almindelig borgerlig Frihed: Religions-, Forenings-, Møde-, og Pressefrihed. Ejendommens Ukrænkelighed og Ret til Fattigunderstøttelse og Skolegang var fastslaaet. Alle Forrettigheder knyttede til Adel, Titel og Rang ophævedes.

Forslagets frisindede Bestemmelser var for adskillige noget af en Overraskelse. Mange havde frygtet, at Forslaget vilde have indeholdt Paragraffer, der modsvarede Kongevalgene til Rigsforsamlingen.

Den største Del af de Nationalliberale og hele Venstre fandt da deres Tanker om en fri Forfatning udtrykt i Forslaget. Den konservative Del af Forsamlingen og adskillige Nationalliberale saa derimod paa Forslaget med ikke al for megen Glæde. Efter Partistillingen var det klart, at Centrum, de Nationalliberale, vilde kunne faa afgørende Indflydelse paa Grundlovens Skæbne. Men Venstre lagde dog, som senere vil blive omtalt, et tungtvejende Lod i Vægtskaalen, ja frelste Grundlovsværket fra at forgaa i Kaos.

Men det blev ikke det folkelige Martsministerium, der kom til at føre Forhandlingerne med Rigsforsamlingen. Martsministeriet afløstes af Novemberministeriet.

Det var Spørgsmaalet om Slesvigs Deling, der medførte Martsministeriets Fald. Mange af dets Medlemmer, blandt dem især Monrad, nærmede sig mere og mere Tanken om en Deling af Slesvig som en endelig Udgang af den standende Kamp mellem Dansk og Tysk. Men en voldsom Folkestemning rejste sig mod denne Løsning, og Kongen delte denne Stemning. Den 18. September 1848 holdt Kongen Revu over en Del af Hæren paa Lerbækgaards Marker ved Vejle. Han deltog senere i en Frokost under aaben Himmel sammen med Officererne. Ved den Lejlighed blev sungen en Sang af Digteren H. P. Holst. Den begyndte med de Ord:

Vel mødt igen, Kong Frederik, ved Hæren!

og den slutter saaledes:

Se, der er nok, der vil udfylde Pladsen;
se, der er nok, der kæmpe vil som han;
men ikke een der er i hele Massen,
der vil se delt sit skønne Fædreland.
»Det skal ej ske«! det Løfte har du givet.
»Det skal ej ske!« fra Folket lød igen.
Og, Kongen tro i Døden som i Livet,
»Det skal ej ske!« vi sværger her som Mænd.

H. P. Holst.

Da Sangen var sungen, rejste Kongen sig og gentog bevæget: »Det skal ej ske!«

For denne Stemning, Kongens og Folkets, maatte Martsministeriet vige. Tanken om Slesvigs Deling maatte forlades. Der kom en Dag — efter Verdenskrigen — da denne Tanke blev virkeliggjort til stor Glæde for vort Folk. Mange Kampe og meget Blod kunde være sparet, om det var sket tidligere.

Martsministeriet søgte og fik sin Afsked. Den 16. November udnævntes Novemberministeriet. Det havde som Martsministeriet A. W. Molkte til Chef, men den nationalliberale Fløj var kun repræsenteret ved Professorerne Madvig og H. N. Clausen. Monrad, som var Hovedmanden for Grundlovs-

udkastet, havde nu ikke mere Adgang til Rigsforsamlingen og kunde ikke der tale den almindelige Valgrets Sag.

Novemberministeriet betød et Skridt til Højre, et Skridt bort fra Martsdagenes tillidsfulde Stemning. Venstre frygtede for, at den almindelige Valgret ikke helt kunde sejre under det nye Ministeriums Ledelse.

At løse Grundlovssagen var Rigsforsamlingens egentlige Opgave, men ogsaa andre Spørgsmaal optog dens Tid.

Regeringen forelagde et Forslag om Optagelse af et udenlandsk Laan og Forslag om Indførelse af almindelig Værnepligt.

Kun Behandlingen af det sidste Forslag blev langvarig og fremkaldte Strid. Allerede i Stænderforsamlingerne var Spørgsmaalet om almindelig Værnepligt bleven drøftet. Saa kom Krigen, som gjorde det aktuelt. Den 23. September 1848 udkom en Forordning, hvorefter Regeringen kunde udskrive Mandskab, der hidtil havde været fritaget for Værnepligt. Men da Rigsforsamlingen nu var samlet, ønskede Regeringen at faa denne Forordning afløst af en Lov.

Den 8. November blev Forslaget om almindelig Værnepligt forelagt Rigsforsamlingen. Forslagets § 1 lød saaledes: »Alle i Vort Kongerige Danmark indfødte Mandspersoner og de, der ifølge Indfødsretten ere at ansee lige med disse, skulle uden Hensyn til Stand eller Herkomst, være Værnepligten underkastet, forsaavidt de have den dertil fornødne Tjenestedygtighed og ere i den Alder, at Tjeneste kan affordres dem.«

Under Forhandlingen om Lovforslaget udtalte J. A. Hansen, at Folket vel saa hen til Folkevæbning som det endelige Maal, men i § 1 var en simpel Retfærdighedsfordring sket Fyldest. Alt for længe havde det varet, inden det skete.

Lovforslaget vedtoges med enkelte Ændringer. 104 stemte for det, 5 imod.

Men Grundlovssagen var naturligvis det Spørgsmaal, som optog Medlemmernes Tid og Tanker mest.

VENSTRE OG GRUNDLOVEN

DET var synligt for alle, at Strømmen i Europa og ogsaa herhjemme gik i konservativ Retning. Flere og flere ængstedes for, at en Forfatning baaret af almindelig Valgret vilde være for voldsomt et Brud med Fortiden.

Venstre ønskede af al Kraft at arbejde for, at Grundlovsudkastet kunde gennemføres væsentligt som det var forelagt, om man ikke kunde naa til en endnu mere frisindet Løsning af Forfatningsspørgsmaalet.

Den 6. November indbragte Professor A. F. Krieger et Forslag om Udsættelse af Behandlingen af Grundlovsudkastet.

Krieger begrundede sit Forslag med, at det vilde være uheldigt at vedtage en Grundlov for Danmark og Slesvig — saaledes lød Udkastets Titel — naar ikke Slesvigs Repræsentanter deltog i Forhandlingen.

Krieger blev støttet fra mange Sider. H. N. Clausen udtalte, at vedtog Rigsforsamlingen Grundloven uden Medvirken af Repræsentanter fra Slesvig, saa vilde vore Fjender tyde dette som en stiltiende Erkendelse af, at vi gav Afkald paa Slesvig, at vi regnede Kongeaaen for Danmarks Grænse.

Paa Regeringens Vegne tog Lehmann Afstand fra Forslaget.

Venstres Ordfører, Balthazar Christensen, fik Ordet umiddelbart efter Lehmann. Venstre mente, at Forslaget var en Snare, der var lagt for Grundlovsværkets Fod. Og Venstre havde haft Mistanke om, at Ministeriet med Velvilje saa paa Forslaget. Efter Lehmanns Tale svandt naturligvis denne Mistanke. Men alligevel vender Balthazar Christensen sig i stærke Ord mod Forslaget. Hensynet til Slesvig kan ikke opfordre os til at udsætte Forhandlingen om Grundlovssagen, sagde han. Slesvigerne vil hellere modtage en virkelig fri og virkelig god Forfatning end en Enevælde, hvormed vi længe har skræmmet dem.

Balthazar Christensen sluttede sin Tale med at foreslaa, at Kriegers Forslag afvistes. Ved Afstemningen blev dette dog forkastet med 77 Stemmer mod 67, og Forhandlingen fortsattes.

A. F. Krieger.

Inden den sluttede havde Balthazar Christensen paany Ordet. Igen advarede han stærkt mod at vedtage Forslaget. Han troede, at en Udsættelse af Forfatningsværket kunde medføre, at Statens og Folkets Skib maatte styres mellem to Skær, Reaktionens og Revolutionens, men begge disse Skær var farlige. Uden Tøven burde Rigsforsamlingen udføre det Hverv, som Regeringen og Folket havde betroet den. Balthazar Christensen sluttede sin Tale med at begære, at Afstemningen om Forslaget foregik ved Navneopraab, men Formanden kunde meddele, at dette allerede var forlangt fra anden Side.

Afstemningen viste, at 47 stemte for, 100 mod Kriegers Forslag. Kun to af Venstres Medlemmer, den ene var Pastor Bojsen, stemte for. Og dermed var denne Fare for vort Grundlovsværk fjernet, siger Fr. Barfod i sin lille Bog om Rigsforsamlingens Historie.

Allerede den 2. November havde Rigsforsamlingen ved Lodtrækning delt sig i fem Afdelinger. I disse gennemgik Grundlovsudkastet en foreløbig Behandling. Den 9. November vedtoges det, at et Udvalg paa 17 Medlemmer dernæst skulde gennemgaa Forslaget. Af de 17 Medlemmer skulde 10 vælges af Afdelingerne, 2 af hver, og de 7 af hele Rigsforsamlingen. Valget af de 7 fandt Sted den 21. December.

C. Neergaard

Afdelingerne valgte til Grundlovsudvalget følgende: Højesteretsassessor P. D. Bruun, Professor V. Bjerring, Landsoverretsprokurator Balthazar Christensen, Professor, Dr. jur. J. E. Larsen, Overauditør C. C. Hall. Etatsraad Algreen-Ussing, cand. jur. Hother Hage, Bankdirektør H. P. Hansen, Skolelærer A. C. Gleerup og Professor C. N. David.

Rigsforsamlingen valgte ved frit Valg følgende: Gaardfæster Jens Rasmussen Jacobsen,